

DE RAMP TE HAAFTEN

IN 1866.

EENE GESCHIEDKUNDIGE BIJDRAGE OVER HAAFTEN.

OPGEDRAGEN

AAN

*Zijne Excellentie den Heere Staatsraad Commissaris des Konings
in de Provincie Gelderland.*

DOOR

J. E. G. LANDRÉ.
Predikant.

(Uitgegeven ten voordeele van de ongelukkigen door den brand te Haaften.)

MET EEN KAARTJE.

UTRECHT,
J. BIJLEVELD.
1866

AAN ZIJNE EXCELLENTIE

DEN STAATSRAAD, COMMISSARIS DES KONINGS IN DE PROVINCIE GELDERLAND.

DEN HOOG GEBOREN HEERE

L. G. A. Graaf VAN LIMBURG STIRUM.

KOMMANDEUR VAN DE ORDE VAN DER NEDERLANDSCHEN LEEUW, RIDDER,
GROOTKRUIS VAN DE ORDE VAN DE EIKENKROON.

Hoog Geboren Heer!

Uitstekende menschen te kennen is niet onbegeerlijk, vooral voor die in nederiger staat leven. Den weldenkenden is dat bovenal aangenaam, wanneer hij in den eminenten man ook den man van echten adel, den edelen mensch, den edelen Christen leert kennen. Is dit hetgeen waardoor onze geëerbiedigde Koning hoog staat aangeschreven bij velen die Zijne Majesteit leerden kennen in omstandigheden waar 't hart ons wordt gewogen, — bij rampen — 't is ook dat, Hoog Edel Gestrenge Heer, waarom de Schrijver dezer regelen aan Uwe Excellentie een blijk wil geven van zijne eerbiedige gevoelens

jegens Uwe Excellentie, in hem vooral verlevendigd, toen hij in de gelegenheid was Uwe Excellentie te leeren kennen als de waardige Vertegenwoordiger van den Vorst, dien wij allen eerbiedigen als een weldoener van ongelukkigen.

Aanvaard deze eenvoudige hulde, H. Ed. Gestr. Heer, als eene dankbetooning voor de naauwlettende ja hartelijke zorgen, door Uwe Excellentie aan het zwaar getroffen Haaften bewezen, met de verzekering dat er daar meer zijn, die Uwe zorgen, en vooral Uwe edele humaniteit weten te waardeeren, gelijk bij dezen betuigt te doen

Uwer Excellentie onderdanige dienaar

J. E. G. LANDRÉ,
Predikant.

HAAFTEN,
den 6^{den} Augustus 1866.

AAN DEN LEZER.

Eene geschiedkundige bijdrage is er aangekondigd; dat is een misverstand, ontstaan uit den spoed, waarmede ontwerp, aankondiging, inteekenlijst enz. in de wereld moesten gezonden worden; hetwelk gij, geachte lezer! toch wel niet hoog zult willen opnemen, als gij het doel van dit geschrift in 't oog houdt, hetwelk ik u verzoek, zoo 't u mogt tegenvallen, slechts aan te nemen als eene kleine vergoeding voor het liefdeoffer dat gij hebt willen brengen voor de ongelukkigen. Het is een gelegenheidsstukje, waarvan ik, gelijk in 1861 in mijne "opmerkingen bij den watervloed," gebruik wil maken om de aandacht te vestigen op bestaande misbruiken.

Een kort overzicht over Haaften's verleden, den staat van het dorp vóór den brand, die ramp zelve, hare gevolgen, herstel en een kort verslag van een paar oude geschriften, mede bij zulke gelegenheden op Haaften betrekkelijk uitgegeven, ziedaar wat u aangeboden wordt. Die geschriften zijn *M. Spranger's Silo of Haften in brant*, en *Al. Thiele's Oordeelen Gods*, 1736. Ik stip ze hier aan omdat ik er reeds op verwijzen zal, eer ik er een nader verslag van geef. Moge aan een en ander gelijke welwillendheid te beurt vallen, als aan 't weinige dat de schrijver voorheen bescheidenlijk in 't licht zond, iets toegebracht zijn tot leeniging der ramp, en misschien nog eene enkele goede gedachte opgewekt of uitgelokt, dan zal zich ruim beloond vinden

DE SCHRIJVER.

Bronnen hierbij geraadpleegd zijn: W. A. van Spaen, Inleiding tot de Historie van Gelderland. — Is. An. Nijhoff, Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland. — Jean le Clercq, Geschiedenis van Gelderland. — Bosscha, Nederlands heldendaden. — Mr. M. C. van Hall, Hendrik van Brederode verdedigd. — J. van der Toorn, Geslachtsboom van alle mannelijke nakomelingen uit het stamhuis van Brederode. — Nederlands verdediging in 1672 en 1673 door 1^e luitenants van Sypestein en de Bordes. — Witsen Geysbeek, Noodwendig Woordenboek voor de Zamenleving. — Kok, Vaderlandsch Woordenboek.

Wie met de aanzienlijkste oude geslachten van ons volk, en derzelver voormalige bezittingen bekend is, die heeft ook kennis altans aan den naam van Haaften, en weet welligt in welk oord men het vinden kan. Niet allen echter die hun vaderland genoeg kennen, zijn ook liefhebbers van oude genealogiën, en dan heeft Haaften niet altijd veel belangwekkends gehad. Nogtans bekleedde het voorlang eene niet onwaardige plaats onder vele gemeenten die toch veel meer algemeen bekend zijn. Allengs deelt het ruimer in de bekendheid der plaatsen die in de communicatie liggen: en wanneer die in deze streken de uitbreiding zal verkregen hebben die de spoorweg aanbrengt, dan zal de reiziger die de brug voor Zalt-Bommel passeert, nergens sterker uitspringend punt waarnemen, en, onwillekeurig vragende wat dat voor een plaatsje is, vernemen: "dat is Haaften."

Het oord waarin 't gelegen is, is lang minder bewoond en veel minder bekend gebleven dan andere naburige. Het beneden-einde der Tielerwaard, het laagst gelegen zijnde, en daardoor vooral in vroegere eeuwen veel sterker bezocht door vloedén, deelde minder in de gemeenschap. De invloed der steden in hare onwikkeling deed zich hier minder gevoelen, en de bevolking is langer dan elders in afhankelijkheid van de edellieden gebleven, hetwelk men tot nu toe zelfs nog bespeuren kan.

De tijden van Karel den Grooten bieden er nog zoo weinig aantrekkelijks aan, dat onze Hofdijk, wiens oog zelfs in woestijnen het schilderachtige en poëtische waarneemt, als hij

den bezoeker dezer oorden van Halosta en Podarwic naar Arclo ¹⁾ henenleidt, en vandaar naar Buosinchem, hier nog nergens een plaatsje weet aan te wijzen dat hij uwe aandacht waardig keurt, zelfs geene "groene weiden met spreeuwen daar nevens heen trippelend." Hier was het uiterste en laagste van het oude eiland der Batavieren waar men in het voorjaar zich op de hoogten (terpen) moest bergen voor den vloed. Geen wonder dan ook dat men hier dien naam soms nog geheel onverbasterd hoort gebruiken, en het dorp 't *terp* hoort noemen. Wij zullen hier tot laat in de 17de eeuw gebruiken vinden die Hofdijk hier in de 9de eeuw vond, b. v. het planten van den Meiboom ²⁾. Toch waren ook hier reeds in 't begin der 8ste eeuw, evenals de evengenoemde plaatsen, als behoorende tot de gouwe van Testrebenti (Teisterband), als Thule (Tuil), Helue (Hellow), Haften, en hooger aan de Waal de meeste die daar bestaan. Herriuuina ook Herovina en Hallovina genoemd, verkreeg in 850 eenige bekendheid.

Nu schijnen in korten tijd menigte van kasteelen en sloten als uit den grond op te komen; van een aantal vindt men daar overblijfselen, die echter in onze dagen bijna spoorloos verdwijnen: men had er het kasteel van Herwijnen, Wadenstein, Engelenburg, de Blaauwe toren, Frissenstein. Vooral het geslacht der Arkels breidde zich ook herwaarts uit.

In 1031 vindt men te Haaften en te Hellow reeds kerken. Meinwerck, bisschop van Paderborn, een vriend van Keizer Hendrik II en hoog bij hem in eere, had in 1015 de abdij Abdinghof in Paderborn gesticht, en begiftigde haar in 1031, onder meer andere goederen "met een hof in Teysterbant, met de moederkerk Tuyl genoemd en de vier kerken of capellen daartoe behoorende van Haefthen, Gameren, Hellow en

---

¹⁾ Aalst, Poederroijen, Arkel. Hofdijk, Ons voorgeslacht, II. bl. 25.

²⁾ II. bl 49, 196.

Niewaal." ³⁾ De abdij gaf later die kerkgiften en daartoe behorende tienden, aan verschillende Heeren in pacht of erfpacht; of de graven en hertogen beschikten daarover. Tot heden toe bezit die abdij de tienden nog. Otto van Haeften stichtte er een kapittel van kannuniken, rijk met landerijen begiftigd.

De familiën die in bezit der heerlijkheden kwamen namen de namen dier plaatsen aan: zoo volgden in het bezit van Haaften een reeks van telgen van het aloude geslacht van dien naam elkander in de heerlijkheid op, welk geslacht geacht wordt gesproten te zijn uit een tak der Arkels genaamd van Kijfhoek. De heerlijkheid Hellouw is met die van Herwijnen van gelijken oorsprong, zoo als de wapens aanduiden. Door erfopvolging en maagschap kwamen de Heeren van Haeften allens mede in 't bezit dier beide heerlijkheden. Brustijn van Herwijnen werd in 1402 met die heerlijkheid beleend. Zijne dochter Adelise van diezelve erfde trouwde met Otto van Haeften, wiens broeder Wouter de erfdochter van Hellouw huwde; maar Walraven van Haeften, zoon van Otto, verkreeg ook de heerlijkheid Hellouw, zoodat deze drie heerlijkheden in het geslacht van Haeften vereenigd werden, en daarin gebleven zijn totdat in 1608, bij ontstentenis van mannelijke afstammelingen in den regten linie van de Heeren van Haeften, de drie heerlijkheden, door huwelijk van Theodora (anderen noemen haar Dorothea) van Haeften, met Floris van Brederode, in dit laatste geslacht overgingen. De Staten van Gelderland bevestigden zijnen zoon reeds in 1609 in het leen der kapittelgoederen en kerkgifte van Haeften en Herwijnen, "voor diensten, den lande bewezen," en bij nadere resolutie van 1612 werden daaruit aan eenen predikant en aan eenen onderwijzer bezoldigingen toe gekend. De verplichtingen aan de abdij van Abdinghof, vervielen dus grootstendeels met het doordringen der hervorming die hier in massa plaats greep.

---

³⁾ v. Spaen, I. 147. III. 180.

In dien tijd moet Haeften, tevens met menig ander dorp in de nabuurschap in bloei en welvaart zijn toegenomen. Het lijdt geen twijfel of het geslacht der Brederode's, eerste voorstanders der hervorming, en later door huwelijken verwant aan het huis van Oranje, heeft veel daaraan toegebracht. Brederode, begunstigd met rijke inkomsten, liet de kerkelijke aangelegenheden geenszins onverzorgd. In hetzelfde jaar, waarin de Staten van Gelderland in het onderhoud van eenen predikant hadden voorzien, werd er eene pastorij gebouwd; en, blijkens het jaarcijfer van 1613 dat boven de deur der kerk heeft gestaan, (door v. d. Aa, Aardr. Woordb. verkeerd opgegeven 1673), is toen het kerkgebouw voor de dienst der hervormden ingericht. Reeds toen moet het een oud gebouw geweest zijn, en in vroeger jaren van grooten omvang; allengs ook dieper bedolven onder den aangehoogden grond; want hoewel van goede ordonnancie was alles zwaar en lomp, en was alle proportie verloren, zijnde de bogen tusschen de pilaren der zijschepen slechts iets hooger meer dan manslengte. Zoo stond het daar nog tot in 1850, toen het afgebroken is, en in het volgende jaar vervangen door een keurig net kerkgebouw, dat trots den ouden Westerschen trant zijn gevel en toren naar het Oosten keert en een sierlijk aanzicht over de Waal biedt.

De pastorij stond nog langer: het eerste gebouw, dat eveneens door aanbouw alle proportie en regelmaat verloren had, vertoonde tot in 1859 zijn ouden gevel met het jaartal 1612 in de ankers. Of zij van toen af reeds onafgebroken bewoond is geweest, en de bediening der godsdienst regelmatig voortgegaan, is te betwijfelen. In den aanvang was er een gebrek aan predikanten, en deze reisden de gemeenten rond. Zoodra was echter de Kerk in ons vaderland niet voor goed georganiseerd (1619), of Haeften bezat ook een eigen en vasten leeraar, Henricus Leo, blakende van ijver voor de rechtzinnigheid, en daarom hevig ja vuilaardig tegenstander van zijnen broeder Antonius te Z. Bommel die Remonstrants gezind was.

Alardus Tiele die hier van 1696 tot 1703 predikant was, schreef na de vloed van 1709, dat Haeften "weleer een groot en heerlijk dorp was geweest, toebehoord hebbende aan den grave van Brederode, die aldaar veel zijn verblijf hield op deszelfs uitmuntend kasteel, nu (1709) geheel verwoest; aldaar heeft het den Heere des Oogstes behaagt mij in mijn jonge jaren allereerst in den dienst uit te stoten.... Daar staat nu het gewenschte land onder water, 't geen (buiten de droevige waterplagen) zijn vermogen aan de eigenaars rijkelijk kan opbrengen, en meer uitleverd, als de inwoonders met hun vee van nooden hebben, en dat op zijn tijd vervuld is met allerlei ter spijs smakelijk wild gedierte, vliegend en zingend gevogelte, waarvan in den aangenamen lente- en beginnende zoeten zomertijd de lucht weergalmd, en waarin de eigenaars en 's lands geërfdens, alsze de vrugtbaarheid hunner akkeren, planten boomgewassen zien (bijzonder diegene, die met Josua en Caleb door eenen anderen geest als die der wereld worden geleid) zich vinden aangespoord, om hunne stemmen met de zoete melodie van het zingend pluimgedierte te paren, om dus God hunnen Weldoener in de ruimte, doch in het eenzame, met een ruim verwijderde ziele te roemen; wij hebben er (doch zeer weinige) godzaligen in onzen tijd gekend, en kennen er nog eenige van, die hunne knieën wel eens, in het opene veld met Izaak bogen, tegen het naken van de avondschatuwen. Gen. XXIV : 63."

Zoo bezat dit oord in 't begin der eeuw reeds zooveel schoons en goeds, dat wel in staat was een recht geplaatst hart machtig aan te grijpen. Het is het boord, de ingang van dat deel van den Tielerwaard dat in den voorzomer zich als een bloeiend paradijs vertoont. Komt men uit de streken, lager aan de rivier, waar meest vlakten en weiden zijn, hier beginnen zich de heerlijkste boomgaarden te vertoonen: hier bestaat de grond uit eene dikke laag rivierslibbe, van eeuwen herwaarts hier bezonken, van alle gronden de beste voor vruchtboomen; maar daarop tieren ook de kostelijkste graangewassen, tarwe en

oliezaad; kortom overal spreidt de natuur weelderige groei-kracht ten toon; nergens arme onvruchtbare gronden. De krachtigste arm van den Rijn, stuwt zijn breede stroomen langs de schoone weiden der uiterwaarden en verspreidde of verwisselde sedert eeuwen de voortbrengselen der meest verwijderde landen; handel, landbouw en nijverheid dienende; altijd, zelfs in zijne vernielende uitbarstingen, meer zegen dan ramp aanbrengende.

Hier stond dan voor eeuwen reeds het sterke kasteel der Heeren van Haeften, waarvan de ruïne nu nog kracht en schoonheid vertoont, en verhief zijne tinnen hoog genoeg om langs de heirbanen, zoo te water als te land, op een verren afstand gezien te worden. Even zoo kon men van daar uit naar verschillende zijden, de bewegingen der legerbenden waarnemen in de richting van Vianen, Utrecht, Nijmegen, Grave, 's Bosch, Heusden, Gorinchem. Die vier hoektorens, 20 ellen hoog, met een spits daarop van nog ongeveer 10 ellen deden de vaân met het wapen der Haeftens ver genoeg in het oog van menigen nijdigen vijand schitteren.

Gelijk het geslacht der Heeren van Haeften zich eeuwen lang staande hield, zoo heeft dat slot zich ook doen ontzien. Zijn bouw, voor zoo ver die is na te gaan uit dien bouwval, die zich daar nog zoo rechtstandig en betrekkelijk gaaf verheft, zal wel tot denzelfden tijd behooren, waarin de eerste Heeren van Haafden zijn bekend geworden: in de 13^e eeuw waren die ronde hoektorens in gebruik, en was de vorm der baksteen reeds iets verbeterd, gelijk deze.

In het laatst der 13^e eeuw stond dat geslacht reeds in hoog aanzien en moet even aanzienlijke bezittingen gehad hebben, dewijl Ridder Rudolf van Haeften in 1281 voor Graaf Reinald van Gelder, die in bekrompen omstandigheden verkeerde, borg bleef bij diens crediteuren.

Welken hoogen rang de Haeftens bekleedden (als ingenui) en hoe uitgestrekt en onafhankelijk hunnen bezittingen waren, blijkt uit verscheidene dadingen der graven van Gelre, later hertogen, waarbij wij de Haeftens onder de *raden en vrienden* genoemd vinden, die tot bevestiging hun zegel aan de oorkonden hechten, en uit verschillende opdrachten van bezittingen ten behoeve der hertogen. Zoo komen Herberen, Klaas en Jan van Haeften voor in den zoenbrief van Jan van Chastilioen, hertog van Gelre, graaf van Blois en zijne gemalin Mechteld, 2 Nov. 1376. — Walraven v. H. wordt het eerst genoemd in de uitspraak van Maria van Bourgondie tusschen hertog Arnold en zijne gemalin, 18 Julij 1461, alsmede in de akte van verbond van vriendschap en hulp tusschen Roprecht, bisschop van Keulen en Adolf van Gelre, 1467. Onder meer opdrachten van vrije goederen aan de hertogen verklaart Ridder Otto v. H. den 5. April 1405 zijn huis te Herwijnen een open huis des hertogs van Gelre, "also als dat wilnere heren Brustijn van Herwijnen te wezen plach," en Arend v. H. doet in 1453, 13 Julij opdracht ten behoeve van den hertog, van een huis en hofstad onder Wadenoyen, met het dagelijksch gerigt aldaar.

Zoo komen ook hunne namen telkens voor in de registers der Geldersche Edelen die *in de ridderschap verschreven* werden van 1362 af tot 1784; en zij zijn vermaagschapt met de voornaamste huizen, als: van Hoorne, Ranst, de Bye, Brederode, Duivenvoorde, Lijnden, Boetzelaer, Assendelft, Milan Visconti, Spangen, Schimmelpenning van der Oyen, Berk, Schook enz.

Wij treffen hen aan in burgerlijke ambten en krijgsvaardigheden, een enkelen ook in kerkelijke bediening: Benedictus v. H. (vroeger Jakobus) proost van de abdij van Aflighem bij Brussel, heeft eenige geleerde werken nagelaten. Gijselbertus v. H. was schepen te Z. Bommel, toen Reinald in 1316 privilegien aan die stad verleende.

In den slag bij Rupelmonde (1452) was Walraven, heer van Haefthen onder de edelen die Keizer Maximiliaan tegen de Gentenaren ondersteunden; een oud geschiedschrijver bij Wagenaar aangehaald stelde de optocht dier Edelen als indrukwekkend voor, aanrukkende "met wapperende banderollen, zijnde zij allen van het hoofd tot de voeten geharnast." Het zal toch wel niet de wapenpraal alleen geweest zijn die den Gentenaren de nederlaag gaf.

Als de toestand des vaderlands hagchelijker wordt treden de Haefthens te krachtiger op. Naast Brederode, met wien zij reeds vermaagschapt zijn staan drie Haefthens in het verbond der Edelen (1565), Dirk, Heer van Gameren, zoon van Jan van Haefthen en Lucia van Brederode, Frans van Haefthen, heer van Haefthen, en Jan van Haefthen.

Dirk van Haefthen had in huwelijk Margaretha van Duivenvoorde. Hij liet geene kinderen na; maar vereeuwigde zijnen naam door zijne daden. Kort na het overhandigen van het smeek-schrift, voegde hij zich tot degenen die zich onder Brederode's vaandelen schaarden, en was de eerste onder degenen die uit Tieler en Bommelerwaard op de rollen werden ingeschreven. Den 10 Junij 1568 schreef het hof van Gelderland aan den hertog van Alva, dat "Dirk van Haefthen, de geuzenpenning gedragen, en naar men zeide tot het huisgezin van Brederode behoord had." Kort daarop, den 20 Junij, werd hij door Alva gedagvaard om te Antwerpen te verschijnen, om reden dat hij, "als edelman den Heere van Brederode gediend, en den Prins van Oranje met twee paarden had vergezeld." Nog vindt men aangeteekend, dat de pastoor van Gameren op den 5 November 1568 had verklaard, "dat Dirk van Haefthen, volgens algemeen gerucht, een aanhangeling van Brederode, in het stuk van beroerten, geweest was, doch nu vlugtig en gedagvaard; maar dat zijne moeder op het huis te Gameren bleef wonen, gezegd werd katholijk te zijn, en zich over het gedrag van haren zoon altijd beklaagd te hebben, zooals zij nog deed." Hij behoorde tot

die Edelen, die zich verbonden hadden om gelden, te zamen te brengen ten behoeve der vrijheid; zijne verbindtenis bedroeg de som van 100 gouden kroonen. Door Alva verbannen, onderhield hij toch met de inwoners van Z. Bommel, waar hij voorheen ambtman was geweest, maar nu door de Spanjaarden bezet, gemeenschap: en, in overleg met hen, en aanstonds door de burgerij bijgestaan, overrompelde hij den 1^{en} Aug. 1572 's morgens vroeg, aan 't hoofd van 70 kloeke mannen, de bezetting, die geheel verslagen en verjaagd werd, deed den prins van Oranje als Souverein uitroepen en voerde de protestantsche eeredienst in. Zoo werd Z. Bommel de eerste stad in Gelderland, die van de Spanjaarden werd verlost. Op even stoutmoedige wijze had ook reeds een vorige Dirk van Haeften in 1511 Z. Bommel aan de Bourgondiers ontruikt door eene verassing geheel op dezelfde wijze, waarop vóór een dertigtal jaren Dordrecht werd verrast door Jan van Egmond met een schip met *rijzen* beladen. In 1579 wordt zijne vrouw als weduwe vermeld, op de Ridder-cedule van Nijmegen.

Frans van Haeften, Heer van Haeften, zoon van Otto van Haeften en Everardina van Malburg, had door zijn huwelijk met Katharina van Boetzelaar, vrouwe van Praat, eene naauwe betrekking op velen der verbonden Edelen; hij was met Dirk en anderen mede genoemd in de beschuldiging "que aulcuns gentilhommes ont porté ungne medailge, signé de Gueulx," en werd mede door Alva ingedaagd; ook hij stond bekend als een groot voorstander der hervorming. Hij stierf kinderloos in 1573.

Welke Jan van Haeften tot het verbond behoorde is onzeker. Deze kan geweest zijn: Dirks vader, gehuwd met Lucia van Brederode, of de tweede zoon, Dirks broeder die met Adolf van Nassau bij Heiligerlee sneuvelde, of de halve broeder van Frans, zoon van Otto, uit diens tweede huwelijk met Walburgh van Kuick, die in 1574 ongehuwd stierf, of eindelijk Jan of Johan van Haeften, Heer van Haeften, Hellouw en Herwijnen, zoon van

boven genoemden Walraven van Haeften en Gerarda Honselaar, die gehuwd is geweest met Anna van Spangen.

Frans, Heer van Haeften in 1573 kinderloos overleden zijnde en zijn broeder ongehuwd in 1574, schijnen de heerlijkheden van Haeften enz. overgegaan te zijn uit den tak van Otto in dien van Walraven den held van Rupelmonde, of diens zoon Johan; van dezen eerst op zijnen zoon Walraven en na diens kinderloos overlijden in 1608 aan zijne zuster Dorothea.

Deze was gehuwd geweest met Floris van Brederode die in 1599 overleed, en had van hem, drie zonen en drie dochters. De oudste zoon van Floris, Walraven, gehuwd met Marageratha de Hennix, overleed kinderloos in 1620, de tweede Reinout, ongehuwd in 1617, de derde was Johan Wolfert, met wien de heerlijkheden van Haeften enz. overgingen in het huis Brederode, terwijl het geslacht der Haefkens uit een anderen tak, waarschijnlijk uitgaande van Jan van Haeften en Lucia van Brederode, zich voortplante tot op onzen tijd, en zijn leden steeds tot den adel behoorden.

Van de Brederode's waren de bezittingen niet minder uitgebreid ja vorstelijk als hunne titels en waardigheden. Zij waren erkend als afstammelingen van de graven van Holland. Gelijk de uitgang rode (roede) steeds eene grondbezitting beteekent, zoo werd met den naam van breeden roede een uitgestrekt landbezit aangeduid. De oorspronkelijke ambachtsheerlijkheid van Brederode lag in Kennemerland en bevatte duinen, wildernissen, dorpen, waartoe behoorden; Zandvoort, Tetrode, Aalbrechtsberg, de Vogelenzang, Haarlemmerleede, Noordschalkwijk, Schoten, Zuid- en Noord Akendam, hofambacht Velzen, Schoorl en Kamp. Hendrik van Brederode bezat daarenboven reeds de vrije heerlijkheden van Viane, Ameiden, Herlaar, Tienhoven, Noordeloos, Nyeveld, Zwammerdam, Rhewijk, Kort en Langeraar; hij woonde meest op zijn heerlijk en sterk slot Batestein bij Vianen.

Onze Johan Wolfert werd geboren den 12^{den} Junij 1599, hetzelfde jaar waarin zijn vader Floris overleden is. Bij de uitgebreide bezittingen zijns vaders erfde hij nu ook Herwijnen, Haeften en Hellouw, benevens nog andere heerlijkheden, zijne moeder van eene andere zijde toegekomen, als Cloetingen en Blijenburg. Johan Wolfert deed zich kennen als een man van moed en beleid in den krijg, en van bedrevenheid ook in diplomatieke zaken; als een vorst, waardig onder de eerste vorsten des lands gerangschikt te worden, waarmede hij ook naauw verwant en zeer verbonden is geweest. Hij erfde van zijne voorzaten bij hunne titels en aanzien, ook hunnen heldenmoed en hunnen ijver voor vrijheid van hervorming. Hij stond Frederik Hendrik in zijne stoutste en schoonste ondernemingen krachtdadig ter zijde: was met hem bij de inneming van Grol 1627, en had een gewigtig aandeel aan het beleg van 's Hertogenbosch. De belegeringstroepen waren afgedeeld in zes afdeelingen of wijken, waarvan dat aan de zijde van Dongen onder zijn bevel stond, aan zijne zijde een ander onder Ernst Casimir. Toen nu de Spaanschen te vergeefs beproefd hadden 's Hertogenbosch te ontzetten, en ter afleiding eenen inval deden onder Hendrik van den Berg en Montecuculi op de Veluwe, werd Ernst Casimir met eene afdeeling hun toegezonden en Brederode naar Utrecht, waar hij 13 à 14,000 man verzamelde. 's Hertogenbosch ingenomen zijnde, schijnt Brederode zelf niet aldaar tegenwoordig te zijn geweest bij den schitterenden intogt, waar een schare van 40 edelen, graven, hertogen, vorsten, eene koningin ook tegenwoordig was; want zijn luitenant kolonel Filips van Thienen werd door Frederik Hendrik tot bevelhebber over de stad aangesteld; maar Johan Wolfert daarna tot gouverneur van die vesting. Verder nam hij deel aan den zegevierenden togt langs de Maas tot Maastricht. Nu werd hij ook benoemd tot grootmeester over de artillerie. Door de Staten van Holland werd hij in 1640 onder andere edellieden naar Engeland afgezonden, om Karel I het voorstel te doen van een huwelijk van Prins Willem, zoon van Frederik Hendrik, met eene zijner dochters, waarin zij volkomen

slaagden. In 1642 "meenden de Staten hun vertrouwen op zijn beleid en moed niet beter aan den dag te kunnen leggen," dan door hem tot veldmaarschalk over het leger van den Staat te verheffen.

Na den dood van Willem II had Johan Wolfert zijne diensten den Staten aangeboden, en gedongen naar den rang van "eerste Edele des lands" met graaf Johan Maurits, en graaf Willem Hendrik. Toen echter acht dagen na den dood van Willem II zijne gemalin eenen zoon ter wereld bragt, Willem Hendrik, noodigden de Staten van Holland die van de andere provincien uit om met hen te zamen de regering des lands op vasten voet te regelen, en zonden daartoe van de eerste edellieden, waaronder Johan Wolfert; en toen de steden van Holland voor en na van 's lands algemeene Staten octrooi verzochten om zelve haar wethouderschap te regelen, hetwelk met onstui- migheid, ja oproer geëischt werd b. v. in Dordrecht, den Briel en andere, werd Brederode daarheen gezonden om order op de zaken te stellen. Zijne mededinging naar den rang van eersten Edelen, leed schipbreuk op den allengs toenemenden republi- keinschen geest der Staten, onder welke die van Zeeland die waardigheid voor vernietigd verklaard hadden. Aan dien teleurgestelden naijver moet zeker een aandeel worden toegeschreven in zijne anderszins onverklaarbare handelwijze ter vergadering der Staten van Holland in April 1654, waar hij de eerste was der Edelen die stemden voor de uitsluiting van de prinsen van Oranje, van de waardigheden van kapitein en Admiraal generaal, niettegenstaande hij zoo naauw aan de vorsten van Nassau verwant was. Immers zijne eerste gemalin was Anna, de dochter van graaf Johan van Nassau. Na haren dood trouwde hij met de gravin Louise Christine van Solms Bronsfeld, zuster van de prinses weduwe van prins Frederik Hendrik, bij welk huwelijk in 's Hage openbare ridderspelen werden gegeven, waarin de wapenpraal der middeneeuwen schitterde, vereenigd met den weelderigen tooi dien men van den Spaanschen adel had overgenomen.

In 1655 stelden de Staten eene legerafdeeling onder zijn bevel om op den Rijn een wakend oog te houden op den Zweedschen veldheer Koningsmark, die na de geschillen met Zweden aan dien kant was gebleven. Gereed om te Arnhem het bevel daarover te aanvaarden werd hij ziek, en vertrok naar Spa tot herstel zijner gezondheid. Zijn verblijf aldaar had eene geheel tegenovergestelde uitwerking, en van daar weder vertrokken zijnde, overleed hij aan waterzucht te Petershem bij Maastricht. Kok noemt hem den grooten Brederode.

Na zijnen dood oordeelden de Staten vooral op aandrang van Johan de Witt, die reeds veel op het krijgswezen bezuinigd had, dat de waardigheid van Veldmaarschalk niet weder behoefde vervuld te worden.

Uit zijn eerste huwelijk had hij drie zoons en negen dochters, waarvan slechts vijf dochters hem overleefd hebben. Uit het tweede huwelijk had hij insgelijks drie zoons en vijf dochters. De oudste dezer zonen Floris Albrecht Belgius, stierf nog geen 3 jaren oud, de tweede, Hendrik, geboren 1638, verkreeg op zijn veertiende jaar reeds eene bende ruitery, en bij zijns vaders dood, diens regiment voetknechten, en nu werd ook aan den jongsten Wolfaard, pas zes jaren oud, door de Staten van Holland eene bende ruitery opgedragen, "uit erkenning der diensten zoo door zijnen heer vader als andere zijner aanzienlijke voorouderen den lande bewezen." Hendrik stierf reeds in 1657 te Amiens, waar hij de krijgskunde beoefende, zoodat Wolfert de eenige mannelijke afstammeling der Brederode's, in 't bezit bleef van al de bezittingen zijner vaderen.

Ofschoon reeds jong in de krijgsdienst ingeleid, vinden we tijdens Condé's en Turenne's zegevierenden togt langs de Maas, de overtogt over den Rijn enz., nog geen gewag gemaakt van onzen Wolfert, die toen nog maar den ouderdom van 23 jaren had bereikt. In dien tijd werd zijn kasteel te Haaften, en andere zijner bezittingen vernield; maar twee jaren later in den slag bij

Senef, vinden we hem bij de cavallerie van den linkervleugel van Willems slagorde.

Hij overleed ongehuwd den 21sten van Hooimaand 1679, en, aangezien men hem voor den laatsten van zijn geslacht hield, dat geacht werd met hem uitgestorven te zijn, werd naar 't gebruik dier dagen in zulk geval, het wapen der Brederode's verbroken en met hem begraven. De verklaring dezer plegtigheid, onderteekend door Jakob Dortmont, griffier van de Camer van justitie te Vianen, op een koperen plaat gegrift, en op de keerzijde de hooge titels van Wolfert van Brederode, werd mede in het graf te Vianen gelegd, en is daar nog aanwezig.

Op de "Camer van justitie" te Vianen worden nog onderscheiden portretten van leden van dit geslacht bewaard, waaronder dat van Reinoud III, geschilderd in 1542, van Walraven, die als krijgsoverste van gravin Jakoba, te Gorinchem sneuvelde, van Johan Wolfert en zijne tweede gemalin, en van den laatsten Wolfert; dat van Hendrik, het hoofd van het Verbond der Edelen, mist men er. Van der Toorn meent, dat er nog wettige nakomelingen van de Brederode's zouden zijn. Mr. M. C. van Hall acht dat gevoelen volkomen wederlegd door de bovengenoemde akte der begrafenis van den laatsten Wolfert.

Na den dood van Wolfert kwamen alle de goederen ingevolge uitersten wil van Wolfert, d.d. 7 Bloeimaand 1664, aan zijne oudste zuster Hedwig Agnes. Maar in het jaar 1599, 't sterfjaar van Floris, geboortejaar van van Johan Wolfert, hadden de Staten van Holland de oorspronkelijke heerlijkheid in Kennerland voor sterfelijk mansleen verklaard. Na het overlijden van den laatsten Brederode, begrepen de Staten dat die heerlijkheid met de onderhoorige goederen vervallen waren, en lijfden ze in 't domein in; maar lieten aan Hedwig het geheele inkomen na aftrek der onkosten van beheer. De overige goederen kwamen mede aan Hedwig Agnes, die echter insgelijks ongehuwd stervende, dezelve wederom naliet aan

hare zuster van halven bedde, Sophia Theodora, gemalin van Christiaan Albrecht, graaf van Dohna. Deze had twee zonen, Karel en Diederik, die beide in 't jaar 1668 te Ofen in Hongarije sneuvelde. De heerlijke bezittingen gingen daardoor over op hunne zuster Amelia van Dohna, gehuwd met Simon Hendrik, graaf van der Lippe Dethmold. Amelia verkocht in 1700, toen reeds weduwe zijnde, de heerlijkheden van Haaften, Hellouw, Herwijnen en Engelenburg aan Adriaan Bont. Hun zoon Frederik Adolf voerde de titels van soeverein van Vianen en Ameide, graaf des heiligen Roomschen rijks, edelheer van Lippe Dethmold. Diens zoon, Simon Hendrik Adolf verkocht de overige goederen eenige jaren na zijns vaders dood aan de Staten van Holland en West-Friesland voor eene som van 898,200 guldens; de plechtige bezitneming van wege de Staten had plaats den 2^{den} van Slagtmaand 1725. Volgens den Europeischen Mercurius van die maand werden de goederen opgegeven te bestaan in de heerlijkheden van Vianen en Ameide met de ap- en dependencien van dien, als Meerkerk, Leksmont, Tienhoven, Achthoven, Heikoop en Lakerfeld. De Staten verkochten ze weder in 1729 met behoud echter van het *hooge rechtsgebied*. In weerwil dezer bepalingen van de Staten van Holland, handhaafde Vianen c. a. als vrije heerlijkheid hare soevereine rechten, en zijn de Staten genoodzaakt geweest die te erkennen. Onder het bewind van Johan Wolfert, werden de statuten en oostuymen van Vianen en Ameide vermeerderd, zoo ook onder Hedwig Agnes en onder Frederik Adolf van der Lippe; zij zijn in 1684 door den raadsheer van der Muelen in druk gebracht, en dit recht van wetgeving en rechtspleging is tot in 1795 onafhankelijk gehandhaafd, en eerst in 1811 door 't Code Napoleon vervangen.

De heerlijkheid Haecten was in het bezit van Adriaan Bont tot 2 Julij 1709, toen hij haar verkocht aan Nikolaas van der Pijl; deze liet haar, 31 December 1711, bij testament aan zijne zuster Beatrix na, weduwe van Cornelis van Rijnberk, welke haar weder den 1^{en} Februarij 1712 verkocht aan Benjamin Dutry.

Deze was van eene der vele aanzienlijke Fransche protestantsche familiën die bij de opheffing van het edict van Nantes (1685) hun vaderland hadden verlaten, en in de Nederlanden of Duitschland hunne veiligheid zochten, deze landen met hunne bezittingen, dikwijls ook met hunne kunsten en nijverheid verrijkende. Zij behoorden dus alweder tot de oudste voorstanders der hervorming. Eene tak dier familie vestigde zich in België, keerde tot het catholicisme terug, en noemt zich nog heden Dutrieu, waaronder Dutrieu de Terdonck. Een uitgebreid geslachtsregister van die familie vindt men bij Kok in 't bijvoegsel op zijn aangehaald werk.

Benjamin Dutry, was reeds toen hij heer van Haeften werd, bewindhebber der geotroijeerde O. I. Compagnie, en heeft die betrekking lange jaren bekleed: hij hield des winters zijn verblijf te Amsterdam, en overleed te Haafden den 19^{en} Junij 1751. Zijn zoon Cornelis Dutry, Burgemeester van Zalt-Bommel had zijn huis in die stad, hij stierf in 1783. Diens zoon Mr. Elias Dutry, ontvanger van de convooyen en licenten wegens Zeeland en Burgemeester van Zalt-Bommel, overleed aldaar den 10^{en} Mei 1812: zijn lijk werd in statigen optogt naar Haafden vervoerd en in de graftombe der familie aldaar bijgezet. Mr. Cornelis Benjamin Dutry van Haefden, Elias' zoon, was districts-commissaris van 11 December 1839 tot Januarij 1850, heemraad van het district, lid van de Provinciale Staten en van Gedeputeerden van Gelderland, in welke betrekking hij meermaalen als oudste lid, als waarnemend gouverneur van Gelderland fungeerde. Na zijnen dood, 30 Augustus 1862, is de heerlijkheid om der wille van minderjarige erfgenamen publiek verkocht en ingekocht door een der zonen Marius, Nikolaas, Johannes, thans Burgemeester van Haefden.

De geschiedenis der heerlijkheid hiermede tot op onzen tijd gevolgd zijnde, halen we die van de gemeente een weinig hooger op, en we zoeken het tijdperk waarop Alardus Tiele terugziet, toen "Haafden een groot en heerlijk dorp was." Dat

kan, zoo wij zijne bedoeling verstaan niet veel verder terug liggen dan in den tijd der laatste Haaften's en eerste Brederode's, en wij kunnen het nagaan dat het verblijf van zoo rijke en aanzienlijke lieden, waaronder Johan Wolfert bovendien buitensporig bezoldigd, hier ook voordeelen voor de gemeente hebbe afgeworpen, en haren bloei en welvaart bevorderd, al was dat verblijf misschien ook maar tijdelijk: en het lijdt geen twijfel of deze oorden zijn meermalen van wijsche vorstelijke pracht getuigen geweest.

In dat tijdvak trof Haaften een ramp van gelijken aard als de tegenwoordige, die tot op onze dagen in geheugenis bewaard bleef. Het was in het jaar 1649, zoo de overlevering zegt "op eenen Sabbathdag, dat een maegdeke uyt de kerke huyswaerts keerende," uit hare kerkstoof de kool verloor, die vergruisd en door de wind opgestoven hare vonken op een huis deed vallen, hetwelk aanstonds vuur vatte, en een brand deed ontstaan, die van huis tot huis oversloeg en alle huizen deed afbranden op den bovendijk, d. i. stroom-opwaarts naar de zijde van Tuil, van de kerk af tot het einde toe, ten getale van 22, benevens 8 à 10 hooi en korenbergen, welke laatste in 't saizoen als men stooven ter kerk medeneemt, nog niet ontledigd zijn; kerk en pastorij bleven ook toen behouden, stonden op de tegenwoordige plaats, en waarschijnlijk waren de erven binnenwaerts nog niet zoo dicht gebouwd als tegenwoordig, zoodat hier de brand gestuit werd. Minder deelde Haaften in de rampen door den watersnood van 1658, welke beide rampen stof gaven tot een geschrift waarop wij nog terugkomen. Meer deelde het in den vloed van 1663, toen er een doorbraak te Tuil viel waardoor men hier noodwendig mede aan den eersten aanval bloot stond.

In 1672 werd het slot Goudenstein te Haaften door de Franschen vernield. Wij zagen dat toen Wolfert, de jongste zoon van Johan Wolfert, Heer van Brederode c. a. en ook van Haaften was. Bijzondere vermelding van dit voorval vinden we niet: het zonk weg in de groote gebeurtenissen dier dagen. Geen wonder

echter, dat in een krijg, deels mede in 't belang der katholieke godsdienst gevoerd, dat trotsche geuzenslot, woonplaats van de eerste en grootste geuzen, en van groote helden, ook den grooten veldheer van den grooten Lodewijk een doorn in 't oog was. Het lijdt geen twijfel of die vernieling greep plaats aanstonds nadat Turenne Zalt-Bommel bemachtigd had, vanwaar men die hooge torentransen zich tartend zag verheffen.

Turenne had den 16^{en} Junij 1672 Arnhem bemachtigd, waarna eene afdeeling onder den graaf de Lorges de Betuwe inrukte, en zich meester maakte van Culemborgh, Tiel, Buren, en den 22^{en} Junij van de forten Voorne en St. Andries. Zoo waren reeds beide oevers van de Waal in de nabijheid van Zalt-Bommel in de macht der Franschen. Turenne, na zich ook van Nijmegen meester gemaakt te hebben, trok bij Grave de Maas over, rukte op het fort Crevevoeur aan, en kwam den 13^{en} Julij te Empel, waar hij zich vereenigde met Chamilly die door Brabant Holland binnendrong. Na Crevevoeur genomen te hebben, rukte hij met het grootste gedeelte van zijne troepen op Zalt-Bommel aan, waar hij den 20^{en} Julij aankwam, en de stad opeischte. Deze was zwak bezet; toch weigerde de kommandant *van Leeuwen* haar over te geven; maar gelijk het ging in de meeste plaatsen waar nog vele katholijken waren, zoo wilde de burgerij van Zalt-Bommel ook niet tot de verdediging medewerken, zoodat van Leeuwen reeds den 22^{en} Julij genoodzaakt was te capituleren. De bezetting, niet sterker dan 282 man, verkreeg daarbij vrijen aftocht naar Gorinchem. Behalve door de vestingwerken, voor die dagen nog niet zoo heel gering te achten, was Bommel nog verdedigd door twee uitleggers op de Waal, zijnde vloten met kanonnen gewapend: de bevelhebber van het ééne was aanstonds bij de aannadering van de vijand afgedeinsd. De veldmaarschalk Wirtz, die zijn hoofdkwartier te Gorinchem had, zegt daarvan in eenen brief aan de Staten van Holland den 21^{en} en 22^{en} Julij, dat die bevelhebber "op 's vijands eerste

afkomste als een schelm was afgesacket, dat meriteerde gehangen te werden."

Na de bemachtiging van Zalt-Bommel, zal dan ook Goudenstein zich niet lang meer verheven hebben; de overlevering zegt dat men het door buskruid heeft doen springen. De hoektoren die staande bleef vertoont nog sterke muren, staat nog zonder scheuren, en fiksch loodregt: de afgebrokkelde einden der muren vertoonen in den hoek dien zij vormen de ingangen in den toren uit vier hooge verdiepingen.

In eenige watervloeden van het einde der 17^e en 't begin der 18^e eeuw kreeg weder Haaften ruim zijn deel. De vloed van 1697 was verschrikkelijk voor vele oorden. De Rijn van boven Keulen af en de Maas van boven Maastricht, veroorzaakten beide menigte van dijkbreuken; en de dorpen tusschen Bommel en Gorinchem, ter weerszijde van de rivier werden er geweldig door getroffen. Bij Vuuren had zich een ijssdam gezet, die het water dermate opstuwde, dat er een bijna onafgebroken overloop over de dijken ontstond, van Gorinchem tot Tuil toe, zoo hoog als men 't nooit beleefd had, zoodat de dijken, op menige plaats de laatste toevlugt, bijna nergens meer veiligheid aanboden. Tiele zegt: "te Dalem was een sterk geroep, te Vuuren een bitter geweën, te Herwijnen een naar gekerm, te Hellouw een ijsselijk geklag, en te Haaften eene geweldige beroering." Onder meer werd te Haaften de korenmolen vernield, die voor herstel 6000 guldens kostte. Op Nieuwaal viel een doorbraak ter plaatse, waar men in 1672 den dijk had doorgegraven, "om de Franschen die in Bommel lagen te stuiten, zijnde het kasteel van Zuilichem dat tamelijk sterk was met Hollandsche militie bezet, die door hun uitlopen de Francen in Bommel gedurig alarmeerden" ⁴⁾).

---

⁴⁾ Tiele.

Bij den vloed van 1709 vielen er van Haaften tot Gorinchem zes doorbraken van verschillende grootte, waarvan een te Haeften. Maar veel erger dan beide genoemden was de vloed van 1711, toen viel er een doorbraak ruim dertig roeden beneden de kerk van Haaften en een tweede aan het zoogenaamde zwart van honger een kwart uurs beneden Haaften omtrent 18 roeden lang. De inbraak in het dorp richtte vooral grootte verwoestingen aan. Zij viel voor in den avond van 27 Februarij omtrent 8 ure bij zeer donkere lucht, en zeer onvoorziens, zoodat de bewoners der huizen in de nabijheid van den dijk met moeite ontkwamen. Alhoewel er tien huizen totaal vernield en hunne funderingen omgewoeld werden door het geweld van den bruischenden vloed, en meer andere grootte vernield, zoo kwamen er geen menschen en zeer weinig vee bij om. Deze doorbraak veroorzaakte eene groote wijziging in de ligging van het dorp; doordien de kolk door het instortende water achter den dijk uitgehold 70 à 80 voeten diep en van grooten omvang was, zoodat de dijk binnenwaarts gelegd, ruim honderd roeden land buiten sloot. In de maand Mei lag het veld daarachter tot aan de kroonen der boomen met zand overdekt, meer dan vijf honderd schreden landwaarts in. De Heer Benjamin Dutry, in dat jaar de heerlijkheid gekocht hebbende, belastte zich met de opruiming onder beding dat hem het recht van bepoting der bedolven wegen zou verblijven. Deze plantte er de schoone laan, Dreef genaamd, liet er eene buitenplaats aanleggen en "eene menigte gemeene woningen" aanbouwen.

Nog zijn er de uitgestrekte velden en wegen, die onder den tegenwoordigen bovengrond eene aanmerkelijke diepte rivierzand bevatten. Den 16^{en} April 1721 werd de watermolen, een klein uur landwaarts in staande, door den bliksem getroffen en brandde af tot den grond toe; weder opgebouwd zijnde werd hij vijf jaren later toen de Tielerwaard door vijf groote dijkbreuken onderliep, door het water omver geworpen, en door het drijvend ijs vergruisd.

Van 't benedeneinde van Vuuren langs Dalem heen tot in het dorp Spijk kon met geen dijken bekennen, en nog op den 29^e Maart zag men van de Dalemsche kerk af tot Spijk toe noch Waal noch Lingedijken meer: buiten en binnenwater stonden gelijk en men voer er over de dijken heen.

Sedert dien tijd is deze gemeente zeer verschoond gebleven, van groote schade bij de latere vlooden van de 18^e eeuw, die trouwens geen van alle zoo geweldig waren. Betere zorg voor de dijken, en de aanleg van kribben brachten daar veel aan toe. Tiele had den tijd gekend dat de Haaftensche kerk aan Schoordijk stond, (waar de gewone bedding der rivier rakende langs den dijk loopt, zonder uiterwaard of tusschengrond) en men er voor de kerk meer dan 40 vademen waters peilde. Thans ligt de bedding meer dan 40 schreden van den voet des dijks, is er ondiepte aan de kant en ligt het vaarwater nog wel 50 schreden verder af.

Maar in den krijg van 1794 moest Haaften ook weder zijn deel hebben. Het Huis te Haaften door den Heer B. Dutry aldaar gebouwd, brandde af. Van der Aa zegt dat het door de vreemde troepen die zich toenmaals in de omstreken ophielden tot den grond toe werd afgebrand. Hier luidde de overlevering dat het Engelschen waren geweest, die de rivier overgekomen en te Haaften aan de kerk aangeland waren. De toedracht der zaak is deze geweest. Aangaande den veldtocht der Franschen in 1794 en de verdediging door de geallieerden van Willem V is 't bekend dat de Fransche generaal Pichegru de hoofdbevelhebber van het leger was, die afgezonden werd "om ons land de vrijheid te geven." (!) De generaal Daendels, een uitgeweken Geldersman, veroverde als brigade generaal van Pichegru de Bommelerwaard en vestigde zich te Bommel, waar hij zelf zijn kwartier had bij den burgemeester. Hoogbejaarden in Bommel weten nog ontmoetingen te verhalen die zij in hunne kindsche dagen hadden bijgewoond, of van ouders en vrienden gehoord, maar van de toedracht der zaak weet men het juiste niet meer,

en zijn geene genoegzame aanwijzingen daar te vinden. De vrije behandeling van mijn onderwerp veroorloove mij den lezer ter afwisseling van het een en het ander wat mede te deelen. Een kleine karaktertrek van den man wiens hooge verdiensten voor ons vaderland in de jongste verhandelingen over de Indische aangelegenheden zeer in 't licht getreden zijn, zal velen niet onwelkom zijn; zij doet hem kennen in zijne gedecideerde en doortastende geaardheid. Daendels zat op een namiddag bij de echtgenoot van den burgemeester aan de theetafel, in het huis op de markt tegenover het thans nog bestaande koffijhuis. Daar ontwaart hij in dat koffijhuis een man die vreesselijk opgewonden en luidruchtig is, en waarschijnlijk op de Franschen schimpt. Daendels staat op en vraagt: "Mevrouw, mag ik wel even uwe tang gebruiken?" "O ja Generaal, zooveel gij verkiest." Daendels gaat, dient den onvoorzichtigen snoever een duchtigen dracht slagen toe, en komt weder: "Mevrouw, zie hier uwe tang in dank terug, maar zij is wel wat krom geworden."

Van de toedracht der krijgsweging die den brand van het Heerenhuis veroorzaakte vond ik deze aanwijzingen. Men leest in de Gazette de Leiden 2 Janvier 1795: "Den 27 December j.l. was het ijs op de rivieren en de overstroomde velden door de aanhoudende sterke vorst, sterk genoeg geworden dat de Franschen de overtocht daarover hebben kunnen volbrengen. In hetzelfde blad van 6 Janvier 1795, vindt men een "uittreksel van eenen brief uit Arnhem van den 31^{en} December 1794.

"Laatstleden Zondag den 28^{en} dezer zijn de Franschen bij Tuil de Waal overgetrokken. Volgens de berichten waren zij ten getale van 5 duizend man infanterie en 600 huzaren. Zoodra deze tijding in het hoofdkwartier (Gorinchem) vernomen was, werd er met den meesten spoed een aanzienlijke legerafdeeling afgezonden om den vijand te verdrijven. De Engelsche generaal Dundas had het opperbevel over de geheele expeditie, en Mylord Cathcart voerde de voorhoede aan, die zamengesteld was uit keurbenden. Het Hessische corps dat deel nam aan de

tocht was 3 à 4 duizend man sterk, terwijl de Engelschen bestonden uit drie regimenten cavalerie en 14 infanterie. Des Maandags nacht, te middernacht waren de troepen reeds grootendeels op de plaatsen hunner bestemming aangekomen, en des anderen daags, Dingsdag ten 7 ure in den morgen had de aanval plaats. De Hessen tastten de vijand bij Waardenburg en Tuil aan en verjoegen hen uit deze dorpen, zoo met de cavalerie als met geveld bajonet. Vervolgens plaatsten zij 4 stukken geschut op den dijk, om de Franschen den terugtocht naar de overzijde van de Waal af te snijden. Dit plan is met goeden uitslag uitgevoerd. De terugtocht afgesneden zijnde deed het 42^e regiment Engelschen (Bergschotten) den aanval: het maakte storm bij Meteren met geveld bajonet en de sabel in de hand. Er werd met woede gevochten. De meesten zijn krijgsgevangen gemaakt, gesneuveld of gewond. Bij het vertrek van den courier achtervolgde de kavalerie nog de vluchtenden en verstrooiden."

Bij den toestand der rivieren en de onmiddelijke nabijheid der Franschen, moest de afdeeling van Dundas op dezen oever post vatten, en werden de troepen ingekwartierd. Te Haaften kwamen Engelschen, ruw volk, en slecht gedisciplineerd. Onder meerdere baldadigheden, braken zij de graftombe van de familie Dutry open, haalden een lijk uit de zware eikenhouten kist, waarin het zeer geconserveerd was, en zetteden het overeind voor de tombe. De troepen op het heerenhuis ingekwartiers waar de familie, die den winter in Amsterdam pleegde door te brengen, gelukkig niet tegenwoordig was, richtten daar zulk een leven aan, dat de officieren daar niet wilden verblijven; maar gezamenlijk in een partikulier huis hun verblijf kozen. Den 14^{en} Januarij was echter het geheele leger der geallieerden reeds achter de Lek teruggetrokken. De brand van het huis is niet aan opzet maar aan baldadigheid en onvoorzichtigheid toegeschreven, nogthans heeft het Engelsch gouvernement der familie Dutry daarvoor eene behoorlijke schadevergoeding toegestaan. Het huis is daar ter plaatse niet

weder opgebouwd; maar de offices op twee vleugels gebouwd met een uurwerktorentje staan er nog en er liggen nog groote kelders.

De woelige jaren van het laatst der vorige eeuw en het begin der tegenwoordige, brachten deze gemeente geen meerdere schade dan anderen aan: de ligging aan de rivier en de route van 's Hertogenbosch op Gorinchem en Utrecht brachten van tijd tot tijd inlegering van doortrekkende troepen aan; de baldadigheid die sommige Fransche corpsen kenmerkte, velde ook hier een enkel slachtoffer, hoofd van een talrijk en welgezeiten gezin in de kracht zijns levens. Als andere naburige dorpen deelden Haaften in de overstromingen van 1809, 1820, 1855; maar slechts korten tijd waren de velden onder water en de schade van weinig belang. In die van 1855 werden eenige huisjes buitendijks vernield, die uit de distributie van Gedeputeerden van de daartoe verstrekte bijdragen der weldadigheid, in beteren staat hersteld zijn dat zij te voren waren.

Harder trof hier de hongersnood van 1845 door vernietiging van den aardappelooft. Geen landstreek waar men dien teelt zoo sterk had uitgebreid als hier, waar men dan ook een reeks van jaren een allervoordeeligsten verbouw daarvan had genoten, en de vrucht van de beste hoedanigheid was. Menigte van huisgezinnen, vooral van den arbeidersstand vonden daarin uitsluitend hun bestaan: zoodat, toen die oogst verloren was, meer dan 50 huisgezinnen voor een geheel jaar van onderhoud verstoken waren. Nergens deden zich dan ook afschuwelijker toonelen van gebrek en wanhoop voor. Terwijl de gemeente toen zonder predikant was, trok vooral de toenmaals jongste predikant van Zalt-Bommel Ds. C. Hooyer haar lot zich ernstig aan, en heeft meer dan iemand toegebracht om velen hier te behouden.

Intusschen had die voordeelige verbouw hier velen in welvaart doen toenemen; maar nog meer gaf zij aanleiding tot eene

uitbreiding der bevolking die min of meer verontrustend was. De arbeider die berekenen kon dat hij bij zijn dagelijkschen arbeid, zij 't alleen maar des zomers, (want des winters levert deze teelt geen arbeid of verdienste op) ook een klein akkertje pachten en voor eigen rekening bearbeiten kon, had daarmede zijne winterprovisie en verkocht een deel voor andere behoeften: en ziedaar genoeg voor menigen die de zorgen ligt opnemen om zich hier en daar eene stroohut te bouwen, en eene huishouding op te richten.

Verbazend is dan ook in de loop van ruim een halve eeuw de toeneming der bevolking geweest; slechts 75 jaren terug telt men nauwelijks de helft van het tegenwoordige zielental. In de epidemien van 1831 en 1849 deelde de gemeente in zeer geringe mate.

Bij het afnemen van de aardappel-kultuur, ontwikkelden zich andere industriën. Altijd hebben zich enkelen op de zalmvischerij toegelegd; thans bestaan daarvan een vijftal huisgezinnen, waarvan enkelen wel gegoed zijn. Terwijl voor een 20tal jaren slechts vijf schippers hier gevonden werden, is het getal scheepjes wier eigenaars hier hun domicilie hebben, tot 25 toegenomen. Eene industrie die voorheen hier weinig beoefend werd, en thans verscheiden huisgezinnen een beter bestaan oplevert, dan dat van den gewonen arbeider, is het baggeren van zand en biggels of grind voor de wegen, welke laatste van hier en omstreken met scheepsloadingen wordt weggehaald.

Zoo was Haaften op het tijdstip waartoe wij genaderd zijn, zoo welvarend als ooit, en was daardoor in verloop van een 15tal jaren aanmerkelijk verfraaid, door eene schoone nieuwe kerk met klokketoren, nieuwe school, nieuwe pastorie en schoolhuis, door wegruiming van verscheiden min behagelijke panden, en aanmerkelijke verbetering van wegen en straten, zoo naar buiten, als in het dorp. Maar bij de toenemende bevolking en reeds voorheen door het binnenwaarts leggen van den dijk, terwijl de gezinnen wier huizen vernietigd waren, ook weder daar binnen hunne woningen zochten, was het dorp al te zeer ineengedrongen, vooral voor het boerenbedrijf. Daar staan zij kort bij elkander, of verbonden door tusschengebouwde hooien korenbergen, houtmijten en hooischelven, alles met stroo of riet gedekt, zoodat de gedachte "zoo daar eens brand in ontstond," onwillekeurig deed huiveren. Toch heeft men er gerust geleefd en is Haaften van 1649 tot 1803, door geen brand bezocht geweest, dan van een enkele afgelegen stroohut. In 1803 brandde een huisje van middelbaren stand af, waarbij het bleef, en men was weder verschoond tot 1856. Zelfs had men er geen brandspuit voor 1853. Toen heeft men er eene uitstekende aangeschaft, die bij verre afgelegenheid van het water, door dubbelen zuig- en perspomp, maar bij korten afstand met 2 sprieten werken kan en een forschen waterstraal 100 voeten hoog opspuit. Groote diensten bewees dit werktuig toen in 1856 de korenmolen, in 1864 eenige arbeiders woningen, in 1865, 2 Februarij eene boerenstelling en den 22sten dier maand eene andere afbrandde.

Het punt (*g*) waar den 9^{den} Junij brand ontstond, was van de allergevaarlijkste. Wat men op het kaartje ledig ziet, in de naastbijgelegen panden tusschen de huizen en hooibergen, was bovendien bijna vol geplant met mijten van takkebossen of gekloofd hout; er was veel hout in het laatste voorjaar in Haaften geveld. Dat alles was sedert verscheidene dagen aan eene droogte blootgesteld geweest, die de akkers en hooilanden had dor gemaakt, en nu de laatste dagen aan eene zomerhitte

van 86 á 88° Fahr., zoodat alles niet alleen beendroog, maar ook doorheet daarenboven was. Waardoor de brand veroorzaakt zij is onbekend. Aan opzet valt gelukkig niet te denken; want de man bij wien hij ontstond, was juist nog eerst bezig zijne gebouwen uit te zetten, is veel te laag geassureerd om daarvoor weer in zijn vorigen staat te kunnen komen, had eerst voor een paar jaar zijn huis verbouwd, en heeft aan koren en winkelwaren bovendien groote schade. Zoolang mogelijk bezig zijnde om te redden wat hij vermogt, is hij en zijne vrouw en dochter door de vlammen ontvlucht; hij zelf moest door het geweldige vuur dat vóór zijn huisdeur ontstaan was door 't afschuiven van het losgeraakte brandende rietendak; in zijn vaart haakt zijn voet in een nedergevallen hout, en valt hij in een geweldigen vuur-gloed, waar hij zware brandwonden kreeg in het aangezicht en de eene hand op welke hij viel.

De voortgang van het vuur was van stonde af beangstigend, de wind was genoegzaam stil; maar bij zulk een hevige vuur, zoo sterk gevoed, in de open lucht, ontstaat altijd door de snelle verteering van lucht ook sterke aanstrooming en dwarreling; waardoor brandende stroovlokken opstoven en verspreid werden, en waar het eenmaal vuur gevat had, was het verschrikkelijk om te zien hoe de vlammen zich in een oogenblik vliegend verspreidden over een geheel dak. In de aanvang was de wind Oost ten Noorden; maar in weerwil daarvan en van de werking der spuit, die eerst hare positie ten Oosten van de brand genomen had, sloeg die tegen den wind in, over den weg heen, op de tegenoverstaande perceelen, zoodat de spuit aldaar aan den kruisweg geplaatst, moest retireren zoo zij hare materialen niet wilde vernield zien. Het andere gedeelte van de spuit dat post gevat had naar de zijde der kerk, moest ook allengs terug.

Voor den wind af verspreidde 't vuur zich noodwendig veel sterker, en zoo vloog het eene huis na het ander in vlammen, en geen kwartier tijds was den bewoners gegund om het mogelijke

te redden; binnen dien tijd waren ze meest reddeloos: kort na half vier uren ontstond het alarm en te zes ure waren reeds de laatste en verst afgelegene huizen reddeloos. De aanblik van een zoo ontzettend en uitgebreid vuur was beangstigend in de hoogste mate: onder het rumoer en 't gekraak van instortende daken en gebindten, hoorde men een doorgaand geloei en gehuil van de vlammen, waartusschen het niet te onderscheiden was of een belendend huis reeds al of niet vuur gevat had.

Ongunstig was ook het oogenblik, daar alle weerbare manschap afwezig en aan den arbeid in het veld was. Zoodra men nu in het veld de klok hoorde, of de vreesselijke rook en vuurkolom ontwaarde, kwamen allen buiten adem aangelopen; sommigen vielen aamechtig neder, en moesten tijd nemen om weder bij adem te komen; en aangekomen zijnde haastte zich ieder naar eigen huis en goed, daar al spoedig niemand zich veilig meer achten kon. Bij afwezigheid van den Burgemeester; die een telegram op zijn huwelijksreisje ontving, was 't een nieuw ongeluk dat het perceel naast belendend aan het eerst brandende, dat van den wethouder was, een man die jaren lang een factotum der gemeente, met velerlei zaken belast, ook belangrijke papieren en andere zaken in veiligheid te brengen had, en daardoor niet in staat was, zelf op de blussching toe te zien. Ziedaar dus alweder gemis aan beleid en aanvoering, waar die meer dan dubbel noodig was. Wat wonder dat velen daarbij het hoofd verloren, handen te kort schoten en verwarring ontstond. De angst en de dringende haast die allen dreven, gaven tijd noch lust om de wilde tooneelen van verwarring waar te nemen die daar ontstonden door de menigte van sjouwende mannen en vrouwen, steunende ouden, schreeuwende kinderen; van huisraad, gedierte, winkelwaren, boerengereedschap, alles in der haast neergeplakt waar men 't vooreerst uit het vuur had getrokken, om straks weer verder opgejaagd te worden; en dat alles onder een hoogen graad van zomerhitte verhoogd door een hitte van vuur die onuitstaanbaar was.

Onder dat alles ontbrak ook het tragisch komische niet. Hier ziet men vier mannen die zamen de handen vol hebben om een weerbarstig varken uit den brand, dien zij altijd inloopen, terug te trekken, terwijl zij in denzelfden tijd met hun getal ongelijk veel meer konden redden en bergen: daar een eenzame in de wereld die alleen voor zich zelve, zijn buideltje op de rug, en daarbuiten niets te verliezen heeft, en roept alsof hij de meest bedorven man van Haaften is: daar eene moeder wier man afwezig is en die niets van haar kleine plunje redden kan, omdat haar de handen als gebonden zijn door haren zuigeling; met zonderlinge verlegenheid en haast biedt zij elk dien zij ontmoet haar kind ter bewaring aan, om haar goed te kunnen redden: "daar! daar heb je mijn kind! daar! daar heb je mijn kind: de een kijkt haar bevreemd aan, en loopt door, de ander zegt, leg 't maar aan den dijk; eindelijk ontfermt zich iemand die het oog houdt op goederen aan den dijk geborgen, en de moeder redt nog verscheiden meubeltjes. Een zeer oud huis (*h*) het jaartal dragende van 1658, het oudste van Haaften, heeft tot eigenaars een even ouderwetsch, eenvoudig doch trouwhartig gezin en daar was bij den laatst voorgaanden brand het gevaar zeer dringend geweest. Nu had er de Waardenburgsche spuit post gevat, die het dan ook behouden heeft, ofschoon het ook met stroo gedekt is. Daar het naast belendend erf een groot huis en twee hooibergen bevatte, was het gevaar daar weder groot. Toen nu de brand al aanhield en het volk te kort schoot aan de spuit, roept de een telkens: "och toe mannen, spuit er nog eens op: terwijl de ander (zoo men zegt) zeide: "wil 't dan niet branden, laat 't dan in Gods naam staan." Daar staat een man te oreren op godsdienstigen toon midden in zijn brandend huis, en in zijne extase wordt hij met moeite uit zijn huis getrokken: de één bewondert zijne vrome stemming: ja maar kèrel! zegt een ander, "ge had eens moeten zien hoe handig hij straks daar mede een flesch de hals afsloeg en zich te goed deed.

Zoodra de vreesselijke kolommen van rook en vliegend stroo te Z. Bommel en elders waargenomen werden, kwam van Tuil

aansnellen de hoog bejaarde Heer Mr. J. 't Hooft, dijkgraaf van Bommelerwaard, voormalig Burgemeester van Z. Bommel, 's zomers op zijn buitengoed te Tuil. Deze heer in de omstreken algemeen hooggeacht, bracht aan de zijde van den Dreef veel toe tot handhaving van orde, en tot goed bestuur van de brandspuit. Van Waardenburg kwamen aanstonds herwaarts twee jonkheeren van Pallandt, die zoo hard sjouwden als de eenvoudigste arbeider, de adjunct ingenieur de Savornin Loman met een aantal werklieden aan den bouw van de spoorbrug werkzaam. Deze heeft met zijn volk wel het meest toegebracht om op den dijk naar de zijde van Tuil den brand te stuiten, door het laatste huis aan de buitenzijde van den dijk aldaar, dat ook met stroo gedekt was, eer het ontvlamd was onder den voet te laten halen. Zoo ook kwamen van Waardenburg de spuit met 2 brandmeesters en eenige spuitgasten. Deze door de Dreef in het dorp komende, vattede post in de straat waar het huis *h* staat en heeft daar den brand gestuit. Aanzienlijke lieden en naburige predikanten sloegen mede de hand aan de spuit. Uit Z. Bommel kwam onder geleide van den Burgemeester den Ed. Achtb. Heer Bijleveld zelve eene brandspuit aan, vergezeld van den Commissaris van politie den Heer Leijds, den opperbrandmeester, den Heer Gulden, architect en andere Heeren van Z. Bommel, die velen, ook den schrijver dezer regelen veel hulp hebben toegebracht.

Reeds vroegtijdig waren deze ter plaats van den nood; maar, over den dijk komende van de zijde van Tuil waar de spuit *m* werkzaam was, kon men naar geene andere zijde meer doordringen door de hitte en den vuurgloed op den dijk, waar van weerszijde de halfverbrande rieten daken waren neergestort. Men ging daarom den afweg naar de waard af en kwam zoo ter plaatse met *k* aangeduid; daar wilde men over de waardsloot de spuit in eene boot overvoeren, maar de inwoner die daar zijne woning heeft, en eene boot had liggen, had de onbeschaamdheid die niet een oogenblik te willen afstaan, bewerende die noodig te hebben om zijn eigen goed te vervoer-

ren. De onwil van dien man heeft de meeste ergernis gegeven. Nu moesten de spuitslangen over planken over de sloot gelegd en het water tot hoog boven den dijk opgepompt worden, waardoor die spuit niet de kracht kon doen die zij op effen terrein had kunnen aanwenden. Nogtans heeft zij aldaar het huisje behouden, dat aan de afgebrande school onder één dak aangebouwd was, als ook het nieuwe schoolhuis (*d*). Zoodra de Bommelsche spuit aan die zijde werkzaam was, verliet de spuit (*n*) die aldaar eerst hare plaats had, die stelling en ging over het kerkhof naar den driesprong, in 't midden van het dorp achter de pastorij en bespoot een poos de daar staande reeds ontvlamde perceelen. Weldra echter werd daar de gloed zoo ondraaglijk door den brand van houtmijten en den voorraad van droog timmerhout van eenen wagenmaker daar schuins tegenover, dat die positie onhoudbaar werd en men retireeren moest tot de plaats waar zij is gebleven (*n*).

Daar heeft zij dan ook uitstekende dienst bewezen door het hoekhuis met pannen daken gedekt, waarvan de deuren en vensters en de posten daarvan bijna totaal verbrand zijn te behouden, als ook het huis aan de overzijde op de hoek van den schuinen weg naar de Dreef. Overziet men nu het geheel, neemt men in aanmerking dat in minder dan 2½ uur alles beslist is geweest, dan komt men ligt tot de overtuiging dat men niet werkeloos geweest is; ja dat er niet ligt meer ware te behouden geweest; dat aan de zijde van den dijk beneden de kerk alles aan zijn lot is overgelaten geweest. Allen die de plaats bezocht hebben, konden zich ook niet genoeg verwonderen over 't behoud der pastorij. Toen dus ook de belendende perceelen in brand stonden was er de hitte vreeselijk, langs de geheele scheidingsmuur stonden houtmijten, strooije afdaken waaronder varkenshok en voorraad van riet en rijzen, zoodat langs de geheele muur één onafgebroken vlam ontstond, die de verf der vensters deed blakeren en de glazen knappen; aan de westzijde ziet men op het kaartje een klein effen vlak tegen een gekruist vakje, dat was een strooijen varkenshok tegen een waschhuisje

aangebouwd, waar op de zolder een bergplaats van turf is, kort bij dat varkenshok stond een mesthoop, alle die mesthoopen brandden mede, doordien de bovenste laag uitgedroogd zijnde, bijna niet anders was dan stroo; die mesthoop stond geen drie schreden van het varkenshok af, en was nog daaraan verbonden door een heiningje van dun rijshout, en dit laatste slechts een open vak latende van één voet, had daardoor geen vlam gevat. Zoo deden zich op meerdere plaatsen schijnbare onmogelijkheden voor, en zag men te midden tusschen afgebrande huizen, rieten heiningen nog geheel gaaf. Wat echter de pastorij behouden heeft, is geweest het draaijen van den wind, die na eerst uit Oost ten Noorden naar het Westen geloopt te zijn, tegen half zes, toen liet gevaar voor de pastorij het grootst was, omliiep naar het Zuid-Oosten en dus vlam en vonken afdreef.

Niets springt bij dit alles sterker in het oog dan het voordeel van pannendaken. Hoe gevaarlijk die massa van stroo, riet en hout is, dat moet ieder terstond opmerken; maar de menigte der eenvoudige lieden die tusschen massa's geboren werden, speelden, opgroeiden, leefden, zag het niet, dacht er niet aan, en vermeerderde ze dagelijks; er is geen einde aan het bouwen van strooije hokken en afdaken tussen schuren en hooibergen. Jammer dat het moeilijk is voor deze laatste eene andere bedekking dan van stroo te vinden; want het dak van de hooiberg moet een weinig kunnen wrikken en medegeven, daar de kappen hoek voor hoek moeten opgewonden of neergelaten worden.

Waar pannendaken waren daar heeft men, zoo niet alles, dan toch zeer veel kunnen behouden. Het huisje aan het nieuwe schoolhuis aangebouwd was nog niet onder de kap en is uitgebrand: d. i. de staande vensterkozijnen en deuren zijn er uitgebrand; maar het schoolhuis was met pannen gedekt, stond veel hooger, had aan die zijde niets dan blinden muur, ofschoon toch de houten lijst op 't punt is geweest van vuur te vatten.

Ware het huis aan de zuidwest-zijde van de dreef niet met pannen gedekt geweest, het had niet kunnen behouden zijn; zelfs een klein huisje, genoegzaam recht over den dreef rondom met brandende huisjes omgeven is grootstendeels behouden gebleven, ofschoon de schutborden verbrand zijn en de daksparren aan de onderzijde grootendeels mede. Nergens echter is dat sterker uitgekomen dan aan een klein gebouwtje dat men vinden zal in 't midden der afgebrandde huizen, als men van de kerk naar de dreef een rechte lijn volgt. Het is een bakhuis, tusschen het woonhuis en de schuur gebouwd, welke laatste met stroo gedekt waren en totaal tot asch uitgebrand zijn tot op den grond toe, zonder een stuk houtskool achter te laten, dat bakhuisje stond daar alleen met pannen gedekt, rondom zijn de ondereinden van de gezaagde schrooten die voor daksparren dienden gebrand zoodat de onderste pannen er zelfs afgevallen zijn: de deur waarmede 't gesloten was en de posten zijn bijna een duim dikte verkoold: toch is er de brand van zelf uitgegaan, is daar binnen alles behouden gebleven, en eene broedhen met hare kuikens zijn er ongedeerd uitgekomen.

En toen nu dat vreesselijk verslindend element de grenzen zijner vernieling had bereikt, en men een oogenblik van verademing had gekregen, welk een tooneel! welk eene verwoesting! ... is 't mogelijk dat voor 2½ uur hier nog een schoon bloeiend dorp stond en daar overal ongestoorde rustige bedrijvigheid, gelukkige huisgezinnen, nu berooid en radeloos op dijken en wegen met hun weinigje plunje en meubeltjes; allen zwoegend en zwetend, dood afgemat, aemechtig en dorstig, hoofd en aangezicht met stof en asch, de kleederen haveloos en vuil. — Daar is echter niet overal voorhanden wat lafenis bieden kan: waar men het hoopt te kunnen vinden, daar stormt alles heen. Die winkelier in dat hoekhuis met pannen dak, die pastorij, dat molenhuis, zij zijn weldra als in herbergen herschappen. Spoedig daar wat verkwikking gezocht; maar langen tijd tot verademing is er nog niet gegeven. Nog dreigt de nood: als de wind mogt opsteken

dan zijn er weer meer panden in gevaar; daar moet nog meer gedempt, gebluscht, geborgen worden; en waar moeten ze blijven, al die huisgezinnen met kinderen en zuigelingen en huisdieren. Zoo bood de nacht nog geene rust, en ofschoon doodmoede, hebben weinigen die althans tot eenige werkzaamheid in staat waren dien nacht eenigen slaap genoten, en verscheidene die doorgebracht op de waard bij hun goed. De duisternis gevallen zijnde bood weder een ander zonderling somber tooneel. Overal doodsche verlatene erven vol gloed en vuurkolen, overal verschrikkelijke hitte: vreemd verlicht met hier en daar uitstekende glimmende kolen van verbrandde balken die nog aan hunne ankers hingen, en verscheiden zonderlinge hooge staken die op eenigen afstand er uitzagen als opgerichte pyramiden met lampions behangen: dat waren de bergroeden waarin de gaten van afstand tot afstand geboord om de pennen (fitten) in te steken waarop de kap moest hangen, wijd uitgebrand waren en gloeiende gaten vertoonden die niet meer vlamden maar lang bleven glimmen. Nog drie dagen verstreken er eer alle vuur gebluscht was.

Er is geklaagd, erg geklaagd over wanorde, onwil en dronkenschap: men mag dat niet verzwijgen: niet geheel kan 't ontkend worden; maar dat het erg overdreven is, daarvoor zijn afdoende getuigenissen. Het moet toegestemd worden dat de verordening op de brandweer, niet alleen zeer gebrekkig is, maar schandelijk: de vrucht van herhaalde verwisseling van hoofd van 't burgerlijk bestuur, en — van ellendige vooroordeelen en slechte gewoonten, waarvan men niet af *wil*. Dit geldt het minst den tegenwoordigen Burgemeester die nog te kort zijn moeilijk ambt bekleedt, om daarin te hebben kunnen voorzien, en die bovendien afwezig was. Er is geene belooning vastgesteld; elk weerbaar man tot den leeftijd van 55 jaren is verplicht aan de brandweer mede te helpen; maar zij krijgen een *borrel*, en met *ruime borrels* meent men wonderen van kracht te doen. Ellendig wanbegrip: dat niet rekent op de afmatting die noodwendig op de overspanning volgen moet: en

op den onwil van den ruwen hoop, die ophoudt te arbeiden als er eindelijk aan de bedwelmende belooning een perk moet gesteld worden. Zulke gevolgen hebben we meermalen waargenomen en betreurd: onwaar is het echter dat zij nu meer dan anders zijn waargenomen: onwaar evenzeer dat er aan een zoo reddelooze opeengepakte massa van uitgedroogde en verhitte brandstoffen meer ware te redden geweest. Men stelle zich een toestand als deze voor, zonder eenige verwarring; men stelle zich die voor in onze dagen, op een dorp, in zulk een hitte, gejaagdheid en schrik, zonder borreltjes, zonder misbruik. Men vergeete niet dat de spuitgasten voor een deel aan zich zelve overgelaten waren, doordien de aanvoerders eigen goed en have moesten bergen: en toch maar voor een deel: aan de spuit *m* heeft het aan aanvoerders geen oogenblik ontbroken, en tot laat in den avond, heeft de schrijver daar nog allen ijverig werkzaam en volkomen bekwaam gevonden, aan de spuit *n* heeft lang een man toezigt gehouden en met raad en aanmoediging gediend, die de geheele bevolking hier en in de omstreken kent, die algemeene hoogachtig en vertrouwen verdient, het is de eerwaardige grijze dijkgraaf Mr. J. 't Hooft, wiens getuigenis iets afdoet: daar geen misbruik veel min dronkenschap te hebben waargenomen; maar allen werkzaam en op hun post, zelfs den brandmeester wiens eigen erf in vlammen stond, en alle redding aan zijn volk overliet; de andere spuiten hadden hunne eigene aanvoerders en volk, en — met allen is dan ook wel degelijk zichtbare dienst gedaan; maar — wat hier 't meest afdoet is dit, dat er op de meeste punten geen drank te verkrijgen is geweest; allerminst sterke drank. Waar het meest misbruik daarvan is ontstaan, is geweest aan het laatste huis dat afgebrand is aan de Westzijde buitendijks, waar een herbergier woonde, de eenige die eenige belangrijke hoeveelheden drank, likeur etc. voorhanden had. Daar alles reddeloos zijnde, is die voorraad overgelaten geweest aan wie er van profiteeren wilde, en daar heeft men dan beschonken gezien, die men er nooit toe in staat had geacht, en dat wel 't meest die van elders waren aangekomen. Maar genoeg daarvan.

Des anderendaags Zondag, was een rustdag van den allervreemdsten aard. Rust was het waaraan ieder behoefte had, om te bekomen van de ontsteltenis, de spanning, den arbeid, de hitte, en die ieder zocht te midden van een chaos van ontredderde meubelen en zamengepakte menschenmassa en van eene aanhoudende drukte en beweging; want de toestrooming van nieuwsgierigen, zoowel van vrienden als van vreemden, was van den vroegen morgen tot laat in den nacht verbazend. Lange treinen van rijtuigen volgden elkander op den voet, die slechts voor een klein gedeelte stalling konden vinden, bij degenen die nog op behouden erf zaten, hoewel tot stalling niet ingericht. Over het veer te Zalt-Bommel waren 2500 menschen overgezet behalve kleine jongens die gratis mogten medevaren, terwijl te Haaften de gewone veerschuiten voor de helft niet toereikend waren; maar twee volgeladen aken aanhoudend heen en weder zeilden.

Het gaat niet ligt als men aan eenig gemak gewoon is, gemeenzaam te worden met gemis en ontbering. Het was moeilijk zelfs tot bewustheid van den wezenlijken toestand te komen. Nog dagen daarna als men het gelaat afgewend de schoone rivierboorden aanzag, met weelige weiden en den rustigen breeden stroom met zijne bedrijvigheid, de nijvere stellingen op zijne oevers, dan kon men zich niet verbeelden dat daar achter den rug eene verwoesting en ontreddering lag, waarin men den weg niet meer kende, menigeen zijn eigen erf nauwelijks wedervond.

Maar nu riepen verscheiden aangelegenheden dringend om oogenblikkelijke voorziening en toch was niet in alles te voorzien.

Daar zitten huisgezinnen met tal van kinderen opeengepakt; daar dreigt de vreesselijke epidemie die zoveel verschrikking en angst medebrengt; daar staan de uitgegloeide muren, van hun steunsels beroofd en dreigen overal op den voorbijganger

neer te storten; daar liggen nog hoopen graan, elders steenkolen te smeulen of te branden; daar liggen kranken en zwakken die goede voeding behoeven; daar in de kerk eene vrouw die punt is te bevallen, terwijl 't gekraai en 't gejoel van een 14tal kinderen door het ruim kerkgewelf galmt; klagenden, gegrond en ongegrond; voorwaar geen kleine zorgen voor eenen jongen burgemeester, en eene vreesselijke surprise voor zijne jonge vrouw, die hun huwelijk voltrokken hadden, reeds den eersten dag van hun huwelijksreisje met een zoo ontzettende tijding overvallen werden en aanstonds huiswaarts geroepen. Bleek en sprakeloos traden zij hier van de stoomboot aan wal, en sprakeloos werden ze begroet door die hen opwachtten.

Des maandags reeds vroegtijdig bevond zich ter plaatse zijne Excellentie de Commissaris des Konings van de provincie Gelderland, de Hoog Edel Gestr. Heer L. G. A. Graaf van Limburg Stirum, vergezeld van zijnen Secretaris, alsmede de Hoog Welgeb. Heer H. W. Baron van Aylva van Pallandt van Waardenburg en Neerrijnen. De verschijning van zulke hooggeplaatste en invloedrijke lieden ter plaatse van uitgebreide rampen, is op zich zelve reeds den volke tot troost en bemoediging; maar de persoon zelve kan ook veel daaraan toebrengen. Zoo heeft zich geen vorst meer van zijn beminnelijke zijde leeren kennen bij groote rampen dan onze geëerbiedigde Koning. Die hoedanigheid moet men ook in de ruimste mate toekennen aan onzen eerbiedwaardigen koninklijken Commissaris. Niet alleen ontgaat hem geene aangelegenheid van enig aanbelang; maar met hartelijke deelneming doet hij onderzoek naar den toestand van allen en — van alles, is zijn eerwaardig gelaat vol uitdrukking, goedwilligheid, en ware humaniteit, kenmerken zijne woorden en zijne aandoeningen zich daaronder op de eenvoudigste en hartelijkste wijze, zoodat die hem bij zulke gelegenheden gadeslaat en in eenige ontmoeting met hem komt, noodwendig hoog voor hem ingenomen wordt. Dat was althans de indruk dien zij ondervonden die Zijne Exc. bij die gelegenheid verzelden. Hij vertrok niet zonder veel troost en

bemoediging te hebben gegeven, en vooral den besten raad voor de behandeling der verschillende zaken die voorziening vereischten. De Commissie die zich reeds half gevormd had, heeft dan ook gemeend niet beter te kunnen doen, dan zich in alles aan dien raad te houden, en niets belangrijks daar buiten te ondernemen, en zij heeft ruime reden om zich daarover te verblijden. De steun van hoogere autoriteit was vooral ook noodig, om eenigzins te kunnen zorgen, dat niet ieder weder zoo onbesuisd bouwde en hokte op zijn oude erf, alles dicht op een, onregelmatig en leelijk; iets dat zeer moeilijk was, omdat met zeer weinig uitzonderingen, allen op hun eigen erf gevestigd waren. Maar vooral heeft Zijne Exc. zich beijverd om de belangen van Haaften aan zijne ambtgenooten in andere provincien, en waar Zijne Exc. vermogt, aan te bevelen, ofschoon het er verre af is, dat Zijne Exc. geen onderzoek zou hebben gedaan naar de gronden der klagen die over de ingezetenen onbarmhartig verspreid waren. Integendeel heeft Zijne Exc. scherp daarnaar onderzocht, maar waar er slechts enkelen waren over wier plichtverzuim was te klagen geweest, daar vond Zijne Exc., gelijk ieder weldenkende, geen reden om daarvoor schuldelooze ongelukkigen te doen boeten.

Naar zijn Excellenties raad en aanwijzing constitueerden zich de commissien: Hoofd-Commissie: Bestuur der Gemeente als uitsluitend belast met de comptabiliteit: subcommissie belast met zorg voor huisvesting, voeding, kleeding, gezondheid, en voor de werkzaamheden die te verrichten waren. Mede op aanraden van den Commissaris des Konings werd cito aan Zijne Excellentie, den Minister van oorlog per rekwes verzocht om een aantal tenten van het leger met dekens. Deze arriveerden reeds woensdag den 13^{en} en werden donderdag opgezet door twee militairen daarmede bekend, mede gezonden ter terechtwijzing: Ziedaar een klein kamp geformeerd, aan den weg die achter om Haaften loopt ten Z. W. naar Gorichem. Aanstonds waren de huisgezinnen die de meeste behoefte daaraan hadden er in gehuisvest, een welput gegraven met een pomp er op, die

uitstekend en helder drinkwater geeft, en een weinig met ijzerdeelen bezwangerd, wat heilzaam is voor de gezondheid: andere geïmproviseerde kabinetjes en stookplaatsen waarbij de meeste zorg gedragen is voor reinheid en gezondheid: en ten einde aan een zoo openen weg, waar veel passage is, een goede orde te handhaven, werd aan 't hoofd van dat alineament een tent geplaatst, waar een rijksveldwachter het overzicht over de geheele lijn kon houden. Spoedig werd ook gezorgd voor legersteden die van den grond af opgericht werden, om de uitwaseming uit den grond in het bedstroom te komen. Allen werden van ruim dek voorzien, en gezorgd voor toereikende kledingstukken en derzelve verwisseling.

Alras was men daartoe in staat gesteld door giften der weldadigheid, die 't eerst en ruimst ons toekwamen door de ijver der WelEd. Geb. Heeren, Baron van Pallandt, kamerheer van Z. M. den Koning en Baron Mackay van Ophemert, vice president van den Raad van State. Te Rotterdam vestigde zich eene commissie bestaande uit de Heeren W. P. R. Bouman, J. M. A. Cazaux van Staphorst, M. D. Deeleman en R. H. Nierstrasz. Aan deze twee commissien die zeer voor Haaften ijverden hebben wij veel, en vooral spoedige hulp te danken; maar de tijdsomstandigheden waren in vele opzigten ongunstig: oorlog, geldcrisis, cholera, stilstand van industrie, ziedaar omstandigheden waarvan één enkele voldoende is om de bronnen minder mild te doen vloeijen. Toch wanhopen wij niet. Het noodige zal niet achterblijven, en overvloed zouden we niet wenschelijk achten, om redenen die wij nader bespreken zullen.

De commissie drukte bij haar beroep op de publieke weldadigheid duidelijk genoeg hare beginselen uit: en bleef werkzaam in den geest der naauwgezetste rechtvaardigheid, iets dat noodwendig was aan velen tegenvalt, die wel op gunst en voorrang hadden gebouwd: reeds zijn de goede gevolgen daarvan zichtbaar en zullen nog veel meer uitkomen.

De ruwe opgave der schade, die in sommige bladen tot in 't dwaze liepen, van onze commissie niet uitgegaan, laten wij voor hetgeen zij zijn. De wezenlijke schade, naauwkeurig opgenomen zoover het eenigzins mogelijk was, is deze. Aan verzekerd goed is vernield tot eene waarde van *f* 109,590: aan onverzekerd goed, beide zoo van roerend als onroerend goed, voor *f* 62,966, totale waarde der vernielde goederen *f* 172,557.

Terwijl men nu nog niet kon denken aan het ondernemen van bouwen, voor dat men altans met eenigen grond kon beramen hoeveel daaraan zou kunnen besteed worden, werden de behoeftigen intusschen aan den arbeid gesteld om hunne eigene puinen op te redderen en de bruikbare steenen uit te zoeken en schoon te maken. Inmiddels werd een plan beraamd om de huisjes der behoeftigen op de zuinigste wijze op te richten, en daarbij acht gegeven op publieke veiligheid, gezondheid, orde en regelmaat. Daartoe was noodig dat de commissie tot vast beginsel aannam, al de erven dier minvermogenden over te nemen. Ware het mogelijk geweest, dan ware eene wettelijke onteigening het meest gewenscht geweest; maar daar toe kon men altans niet spoedig genoeg geraken: de commissie achtte zich derhalve bevoegd die onvermogenden hulp aan te bieden, onder bepaalde voorwaarde dat zij hun erf en puin aan de commissie overdeden: en men is daarin geslaagd met uitzondering van slechts één eigenzinnigen, die dan ook zichzelf zal moeten helpen: al de overigen komen tot aanmerkelijk betere conditiën.

Een erf dat de aandacht der commissie getrokken had, als bij uitstek geschikt tot hun doel, werd aanstonds voor een zeer matigen prijs afgestaan door haar medelid Gerrit van Vuuren Hermz., die daardoor eene uitstekende dienst heeft bewezen aan de commissie, aan de behoeftigen, ja aan geheel de gemeente; want hij heeft daardoor het eerst en meest toegebracht om de goede bedoelingen der commissie te kunnen verwezenlijken. Dat stuk is ligt te vinden als men slechts op het

kaartje het grootste ledige erf zoekt dat binnen den meest bebouwd kring te vinden is. En wanneer hierna de landgenoot van elders zich wenscht te overtuigen van hetgeen de commissie te Haaften hierin verrichtte, dan zal hij den weg volgende die langs dat vak leidt, daar eene buurt verrezen vinden die de kenmerken dragen zal, dat men de belangen der behoeftigen in de eerste plaats zorgvuldig op het oog hield: en, — zoo de middelen het gedoogen zullen, dan zal hij er Nederlands weldadigheid, dankbaar in gedachtenis gehouden vinden.

Een aanmerkelijke verfraaijing wordt hierdoor aangebracht, behalve het nut aan gezondheid en veiligheid; want verscheiden kleine erven zijn daardoor opgeruimd die midden tusschen kostbare gebouwen en boerenstellingen, ophooping en gaven van kleine stroohutten, mestvaalten en onreinheden, en zoo zal ook hier het kwaad ten goede, de bezoeking tot verbetering leiden, moge het dan ook vooral op zedelijk gebied.

Dat was de wensch ook van vroegere schrijvers, die aanleiding daartoe namen uit voormalige rampen van Haaften. Het waren Michaël Spranger, "die Haften in brandt" en den watervloed van 1658 tot onderwerp nam, en Alardus Tiele dien de vloed van 1709 aanleiding gaf om zijnen Schouwburg der oordeelen, en gerigten Gods uit te geven. Rotterd. 1736. De eerste was predikant te Gameren toen de brand van 1649 te Haaften plaats had: hij gaf echter zijn gedicht hierop eerst uit toen hij ook den watervloed van 1658 berijmde en daarbij voegde zijn *Nederlands grootste en schrikkelijkste vijand*, waartoe hij aanleiding nam uit den oorlog tegen Zweden en de bedreiging van 't sluiten van de Sond. Het boek draagt nergens een jaartal en kan uitgegeven zijn na de verheffing van Karel II in Engeland, waarop mede een klein gedicht voorkomt. Hij was gewis niet van de minst bekwame lieden van zijnen tijd, bevriend met de Heeren Cornelis van Groenendijck, hofschijver, Mr. Joan van Groenendijck, Mr. Aruold van 's Gravesande, S. Simonides en voor zijnen tijd was hij geenszins zonder verdienste, is niet

zonder vernuft, en soms zijn zijne woordspelingen, waarvan hij een liefhebber is, zeer aardig. Zijn geest en denkwijze spreken hier en daar duidelijk genoeg uit zijne rijmen: die *rijmen* zijn, gelijk hij ze noemt, en op poësie geen aanspraak kunnen maken. Hij verstaat er zich goed op de gebreken van zijnen tijd waar te nemen, en is een meester er in, om ze te gispen. Zijne opdracht gericht tot alle overheden en dienaren van Gods kerk beveelt den laatsten aan "met hun vyerig en yverig preken als regte Boanergen en zonen des donders tegen alle zonden," die te helpen bestrijden, en een zijner bewonderaars die op zijn geschrift een epigram maakte, spreekt hem dus aan:

Geleerde Heemeltolk! wanneer gij in uw Gameren,
Met felle donderhaameren
't hert, vol van zonden, legt
Op 't aanbeeld van de wet.

Spranger toont in al deze gedichten:

"Dat God door 't vyer zijns toorns ons vaderland
Om onzer zonden wil steekt overal in brand."

Daarom trekt hij geducht los op de zonden die bijzonder in Haaften heerschten, maar daarna "stiert hij zijnen gang regt op de steden aan," en wijst u aan wat hij daar ontwaart.

Te Haaften is 't vooral gebrek aan godsdienst:

"In plaats van in de May eens helder op te zingen,
"Met David tot Gods eer
Soo plant op 't land de jeugt, een van de schoonste boomen
In d'aard', eerst uyt de aard, ter middernacht genomen. ⁵⁾

Voor het sabbath schenden, terwijl op zondag de veerschipper, de waard, de visscher, hun bedrijf blijven uitoefenen:

---

⁵⁾ Vergel. bl. 8, 2).

"die dan vaart, vaart niet wel . . . .

Die waard is niet veel waard, hoeveel hij waard wil zijn . . . .

Zoo vangt de visscher visch, zoo vangt de duivel hem.

Alles wordt tot voorwendsel genomen om de kerk te verzui-
men: de hooibouw, korenoogst, hoptijd, dijkschouw, bruidsda-
gen, en die er komen zijn hoogst voldaan er ééns te verschijnen:

..... voormiddags hoort hij preeken,

Dat is al spuls genoeg, zou hij zijn hoofd zoo breken?

en de goede hoorders? . . . .

"Sy zullen u den text, en alles, wel uytleggen,

Maar ey verstaat het wel, het is op haar manier,

'k Wil zeggen van de zaak verstaan zij nau een zier.

Andere zonden tot moord toe uit dronkenschap en twist, en
misbruik van "het mes."

't schorte

Haar ⁶⁾ aan een hand vol gelds, die schaft de moordenaar

Aan haar, *en nog één man*, en daarna is hij klaar:

Hij blijft wat uit het oog . . . .

Hier zult ge nu en dan ook al een Achas vinden

Die 't dorp verkort

Hier smeult een onkuysch vyer, enz.

Maar ook verootmoedigt Spranger zich, belijdt veel te kort te
komen en bidt:

"Ontsteekt met altaarskool zijn lippen en zijn mond,

"Hij preekt dan dat het rookt de zonden in de grond.

---

⁶⁾ Den vrienden des verslagenen.

Nu wendt hij zich naar de steden, treedt ter poorte in, en 't eerst
wat hem treft is het vloeken van de soldaten die de poorten
bewaken:

"Ga 'k van de krijgsluy tot hun oversten, die sweeren
"Nog eens zoo zeer.

verder:

De burger steelt d'accys en zegt: de overheid
Steelt dik het aldermeest die ons dees last opleyt.

De kleeding der juffers, met haar blanketsel en moesjes reeds
afzonderlijk door hem bestreden in zijn "gheblankette Jesabel
ghedruckt in 't jaar 1650." Daartoe voegt hij een Paris die zich
kleedt:

"na de snof van 't hof.

De weelde in de huizen, te Amsterdam vooral:

"Daar ziet ge een stadhuis der koningen paleyzen
Ver overtreffen . . . .
Ik laat het staat zoo 't staat
En wensch enz.

In de maaltijden:

Johannes, Daniel en andre zijn tevreede,
Met sprinkhaan, pap en knol.

Het dansen:

Een capriool in 't Duysch een bokkensprong beduyt.

In 't oordeel zullen zij hooren:

Springt nu een groote sprong, springt van mijn linckerhant
In d' hel bij Lucifer, in 't vyer dat eeuwig brant.

Uit zijne twee andere gedichten "Mara, op de watersnood van 1638" en uit zijn "Grootste vijant," slechts een enkel proefje. In 't eerste is 't over "de Heemelraân" (heemraden).

Haar sonde breekt den dijk.
So 't hoeft nu water was, en beyd mijn oogen kraanen
Ik tapte dag en nagt een kille vloed van traanen
Om zoo veel zonden.

In 't ander:

't Is dat het met de staat van land en kerk zoo staat
't Schier op zijn Barnevelts en Remonstrants toegaat.

Tiele is 't volkomen eens met Spranger, dat de zonden van 't volk de oorzaken zijn van Gods oordeelen en gerigten. Zijn werkje is een wezenlijk merkwaardig register van alle groote rampen die door alle eeuwen heen op deze wereld gevallen zijn; hij bepaalt zich daarbij niet bij ons land, ofschoon hij hierop 't uitvoerigst is en vooral ook die van Haaften breedvoerig gedenkt: de aardbevingen van 1640 en 1692, de pest te Amsterdam 1664, alle bijzonder harde winters, hevige overstromingen enz. Hij legt daarin veel geleerdheid en menigmaal zeer goeden smaak aan den dag: een rijkdom van citaten uit den Bijbel 't meest, maar ook uit oude classieken voert hij aan, die veelal met juistheid gekozen zijn, uit Sophocles, Homerus, Vergilius, Horatius enz. Hiervan laten we de voorbeelden achterwege, omdat we onze lezers juist niet onder de geleerden zoeken. Een enkel staaltje geven we van zijn overvloed van beelden, in eene bestraffing over de onbekeerlijkheid. "Als men de breuken genezen, de schaden hersteld heeft gezien, zoo heeft men de oordeelen wederom naar ouder gewoonte opgedragen, en zoo den ouden weg weder ingeslagen. Als men met Issaschar die sterkgebeende ezel, die de ruste des lands zag, dat ze goet was, volgens Gen. XLIX: 14, 15, heeft men zich met een Simsom in een Delila's schoot van zorgeloosheid nedergelegd, en men is met Jonas in 't midden van de woedende oorlogsbaren en

vreesselijke stormwinden in een diepen zondenslaap van stille gerustheid gevallen, met de helden van het biddende Nederlandsch Israel niet opgenomen in gezette bedestonden staande dezen ganschen oorlog, en met het gevloekte Meros (dat niet kwam tot de hulpe des Heeren Rig. V: 23) is men achter gebleven, zoodat men met Messala Corvinus (van wien Plinius lib. VII. c. 24 verhaald, dat hij zijn eigen naam vergat) oordeel, pligt en geestelijk voordeel vergeten heeft" (pag. 164). Ook hij ijvert tegen de Godloozen in de leer: Labadisten, Ivonisten, Bekkerianen, Vlakkianen, Vrijgeesten, Wetbestrijders, Schoristen, Hattemisten, Leenhovisten, Deurhovisten, Rationalisten, Roellisten en meer andere vindere van ongehoorde nieuwigheden." Nu klage men nog over de scheuringen in het protestantisme in onze dagen.

We willen eindelijk nog een woord in 't midden brengen over de zedelijke strekking, welke de behandeling van het herstel van groote rampen hebben kunnen.

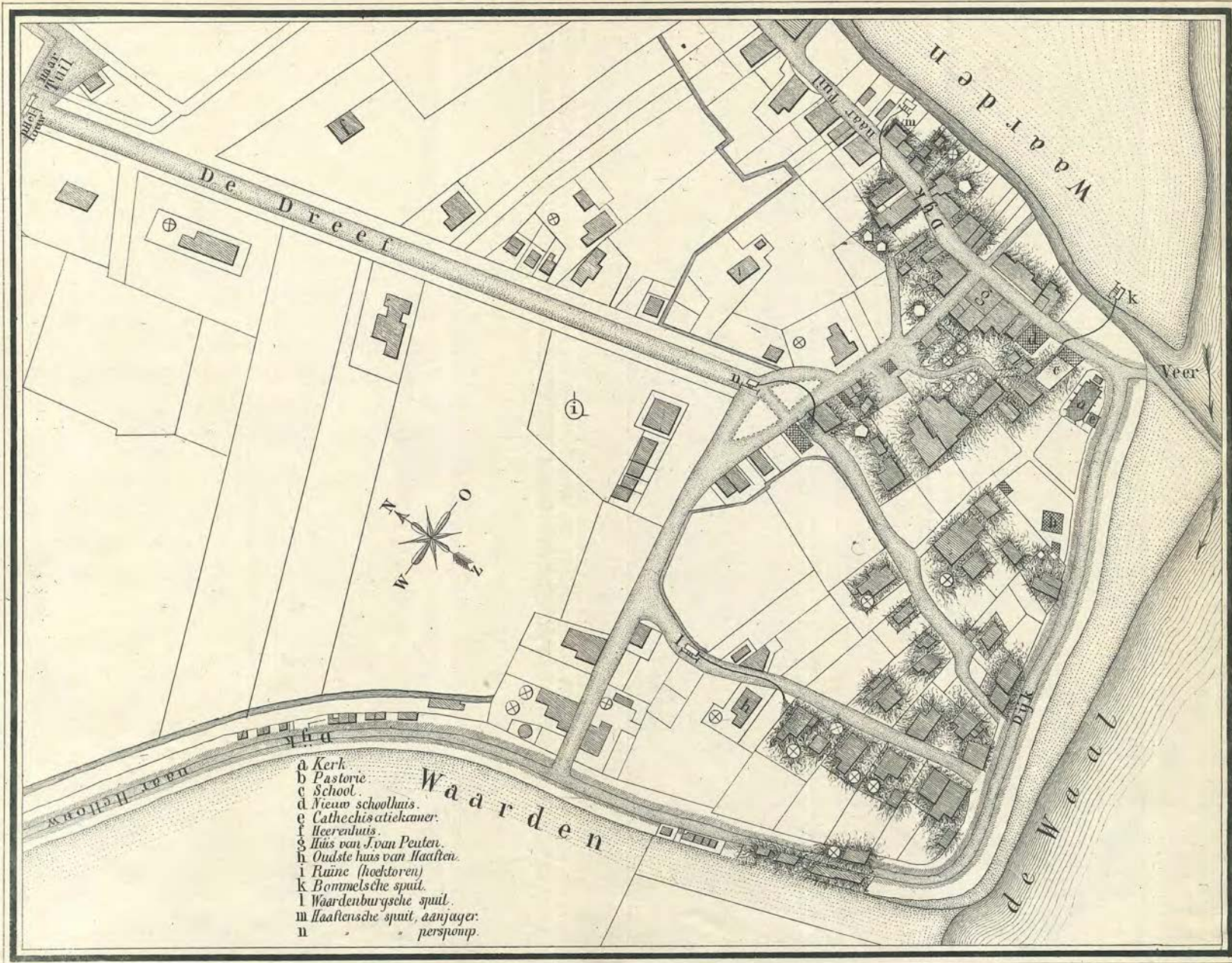
Bij eene andere gelegenheid besprak schrijver dezès die neiging die onzen landaard te veel in haar nadeel kenmerkt, dat hij terstond er op bedacht is het luidt alarmgeschrei aan te heffen, en de zaken zoo erg mogelijk voorstelt, om toch maar met alle mogelijk geweld het hart en vooral de beurs der Hollandsche weldadigheid te bestormen. Dat is den min beschaafden niet al toe te rekenen; maar daaraan moet door meer beschaafden niet te zeer worden toegegeven, eigen kracht aan te wenden waar 't mogelijk is, dat is 't wat hem geleerd moet worden, en dat dit evenzoo vereert als het andere vernedert, dat is 't wat hem ingeprent moet worden. Zoo zijn er van de ramp van Haaften vreesselijk overdreven verhalen gegeven; zij zijn echter niet van hier zoover wij weten, allermint van de Commissie uitgegaan. De begrooting der schade is dan ook gebleken even onbekookt als overdreven te zijn geweest. Om daarvoor eenige goede gronden te hebben, moet er vrij wat onderzocht worden, wat niet altijd volledig en juist uit te vinden is.

Wat vooral niet mag toegegeven worden, is het azen op de weldadigheid door zulken die zelf middelen tot herstel bezitten. Men kent er in deze omstreken, die door hunne onbeschaamde opgaven bij vroegere overstromingen rijk geworden zijn, dat is geen behoorlijk gebruik van de weldadigheid, en kan niet genoeg vermeden worden.

Even verfoeijelijk laag is het speculeren op de assurantiën. Dit zijn inrichtingen die tot de weldadigste behooren, waarover onze tijd zich mag verheugen; maar wier bedenkelijke zijde voor lang reeds in 't oog gevallen is. Het staat vast dat opzettelijke brandstichtingen, ofschoon moeilijk te bewijzen, geducht vermenigvuldigd zijn in de jongstverloopene jaren, en dat menigeen daardoor zijne berooide zaken heeft weten hersteld te krijgen. Het is met het oog op de openbare veiligheid en zedelijkheid niet goed te keuren dat de waarborgmaatschappijen niet alleen de volle waarde der perceelen guaranderen, maar zelfs verre daarboven. En wat er nu kwaads uit Haaften moge verspreid zijn, op dit punt zullen de betrokkene assurantiemaatschappijen zelve getuigen, dat, over 't algemeen de sommen waarvoor men zich verzekerd had, zeer matig, ja bij velen veel te laag waren. Wie daardoor profiteeren zullen, dat zullen er wel zeer weinigen zijn. Verre de meesten zullen nog lang hierna de schadelijke gevolgen er van gevoelen. Zoo wij de armen tot beteren staat zullen gebracht hebben, en hebben mogen waken dat geen minvermogene tot armoede vervalle, zoo zullen wij meenen de beste uitkomst bereikt te hebben, zullen allen meer bedachtzaamheid en waakzaamheid leeren, zal Nederlandsch weldadigheid, hier hoog geschat en geroemd worden, en God ernstiglijk gebeden dat hij ons genadig voor de herhaling van zulke rampen beware.

waelstroom.nl
(2016)

BRAND TE HAAFTEN.

- a Kerk.
- b Pastorie.
- c School.
- d Nieuw schoolhuis.
- e Cathedraatikaner.
- f Heerenhuis.
- g Huis van J. van Peulen.
- h Oudste huis van Haaften.
- i Ruïne (hoekstoren).
- k Bommelsche spuit.
- l Waardenburgsche spuit.
- m Haaftensche spuit, aanjager.
- n perspomp.